МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ
„СВЕТИ НИКОЛА“
СВЕТИ НИКОЛЕ – БИТОЛА
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

ФАКУЛТЕТ ЗА ПРАВНИ НАУКИ
СТУДИСКА ПРОГРАМА:
КАЗНЕНО ПРАВО

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

ПОВРАТНИЦИ ОД КОНФЛИКТНИТЕ ЗОНИ НА БЛИСКИОТ ИСТОК: ИМПЛИКАЦИИ ЗА НАЦИОНАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

МЕНТОР
ПРОФ. Д-Р ВАСКО СТАМЕВСКИ

СТУДЕНТ
ХРИСТИНА ИЛИЕВСКА
Бр. индекс: М237009

СВЕТИ НИКОЛЕ, март 2025

комисија

АПСТРАКТ

Феноменот на странските борци и нивното враќање во матичните земји претставува сериозен безбедносен предизвик. Овој труд ги анализира причините за радикализација, мотивите за заминување, како и импликациите што повратниците ги имаат врз националната безбедност на Република Северна Македонија. Анализата е извршена преку преглед на литературата и компаративна анализа на случаи во регионот, истражувањето истакнува различните пристапи што државите ги користат за справување со оваа појава.

Посебен акцент се става на законодавните мерки, стратегиите за превенција, како и програмите за ресоцијализација и реинтеграција на повратниците. Истражувањето покажува дека ефективното справување со оваа закана бара мултисекторски пристап кој ги комбинира безбедносните, правните и социјалните мерки.

Клучни зборови: странски борци, радикализација, национална безбедност, тероризам, ресоцијализација, реинтеграција, Северна Македонија.

ABSTRACT

The phenomenon of foreign fighters and their return to their home countries represents a serious security challenge. This paper analyzes the causes of radicalization, the motives for leaving, as well as the implications that returnees have on the national security of the Republic of North Macedonia. The analysis is carried out through a literature review and a comparative analysis of cases in the region, the research highlights the different approaches that countries use to deal with this phenomenon.

Special emphasis is placed on legislative measures, prevention strategies, as well as programs for the resocialization and reintegration of returnees. The research shows that effectively dealing with this threat requires a multi-sectoral approach that combines security, legal and social measures.

Keywords: foreign fighters, radicalization, national security, terrorism, resocialization, reintegration, North Macedonia.

посвета

СОДРЖИНА

1. ВОВЕД 9
2. МЕТОДОЛОГИЈА 10
3. ХИПОТЕЗА 11
4. ЗНАЧЕЊЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО 12
5. ТЕРОРИЗАМ: ДЕФИНИРАЊЕ НА ПОИМИ 13
   5.1 Тероризмот како национална безбедносна закана 16
6. ИСТОРИСКИ АСПЕКТИ ЗА ТЕРОРИЗМОТ И СТРАНСКИТЕ БОРЦИ 22
7. СТРАНСКИТЕ БОРЦИ - ПОВРАТНИЦИ 27
   7.1 Учество на странските борци 30
      7.1.1 Мотиви за странските борци 34
      7.1.2 Причини за појава на странските борци 35
   7.2 Карактеристики на повратниците 37
   7.3 Законодавни мерки против повратниците 39
8. ЛИЦА ПОВРАТНИЦИ ОД ВООРУЖЕНИТЕ СУДИРИ НА БЛИСКИОТ ИСТОК 42
   8.1 Причини за појава на конфликтите на Блискиот Исток 43
      8.1.1 Сирија 45
      8.1.2 Ирак и Левант 48
   8.2 Инволвирани страни 50
   8.3 Повратници во Македонија 51
9. НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ И РАДИКАЛИЗАЦИЈА 53
   9.1 Појава на Исламска Држава (ИД) и нејзиниот ефект 54

9.2 Нео-салафизам и улога во радикализацијата....60
10. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА СЛУЧАИТЕ СО СТРАНСКИ БОРЦИ ВО РЕГИОНОТ....64
10.1 Анализа на случајот во Северна Македонија....65
10.2 Анализа на случајот во Косово....68
10.3 Анализа на случајот во Црна Гора....70
10.4 Анализа на случајот во Албанија....72
10.5 Анализа на случајот во Србија....74
10.6 Анализа на случајот во Босна и Херцеговина....76
10.7 Компаративна анализа на резултатите....78
11. ИМПЛИКАЦИИ ЗА НАЦИОНАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА....82
11.1 Меѓународни регулативи и стандарди....84
11.2 Дерадикализација на повратниците....91
11.2.1 Успешни и неуспешни примери....93
12. ПРЕПОРАКИ И ИДНИ ПЕРСПЕКТИВИ....95
12.1 Предлог мерки за националната безбедност....95
12.2 Предлози за подобрување на законодавството....97
12.3 Предлози за иитернационална соработка во борбата против тероризмот....99
ЗАКЛУЧОК....101
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА....103

ИЗЈАВА

Изјавувам дека при изработката на дипломскиот проект ги почитував позитивните законски прописи од областа на заштитата на интелектуалната соспственост и не користев реченици или делови од трудови на други автори без да ги почитувам методолошките стандарди. Изјавата ја давам под полна материјална и кривична одговорност

Изјавил: Христина Илиевска

1. ВОВЕД

Во изминатите децении, светот се соочи со значајни предизвици произлезени од конфликти во регионот на Блискиот Исток. Еден од најкомплексните феномени кои произлегоа од овие состојби е враќањето на поединци – познати како повратници – кои биле директно вклучени во конфликтите како странски борци. Повратниците од конфликтните зони не претставуваат само индивидуален безбедносен ризик, туку и поширока закана за социјалната кохезија, политичката стабилност и безбедносните системи на нивните матични држави.

Република Северна Македонија, како дел од Балканскиот регион, се наоѓа на пресекот на геополитичките интереси и миграциони текови. Во тој контекст, справувањето со повратниците од конфликтните зони на Блискиот Исток е прашање од национален и регионален интерес. Преку анализа на нивниот демографски, социолошки и психолошки профил, може да се предвидат можните ризици и последици за безбедносниот систем. Овој труд настојува да понуди севкупен преглед на нормативните аспекти, опфаќајќи го законодавството, стандардите и институционалните механизми кои се применуваат за справување со оваа специфична категорија лица.

Феноменот на странските борци и нивното враќање во матичните земји е тесно поврзан со глобалните безбедносни трендови, особено во контекст на борбата против тероризмот. Радикализацијата, како и транснационалните врски на екстремистичките групи ја комплицираат можноста за ефикасно справување со оваа закана. Во трудот, ќе се стави посебен акцент на правните механизми кои ги регулираат активностите на повратниците, како и на релевантните меѓународни резолуции кои имаат импликации за националното законодавство.

Овие лица, честопати изложени на интензивна радикализација и индоктринација, претставуваат потенцијален извор на насилен екстремизам и терористички активности во нивните матични заедници. Покрај тоа, враќањето на повратниците создава предизвици во однос на нивната рехабилитација и реинтеграција, што подразбира балансирање меѓу потребата за општествена безбедност и почитувањето на човековите права.

2. МЕТОДОЛОГИЈА

Во ова истражување, методолошкиот пристап се темели на систематски преглед на литературата, компаративна анализа и критичка оценка на постојните теоретски и практични извори за безбедноста и тероризмот. Користењето на овој пристап е овозможено преку избор на релевантна академска и стручна литература, официјални извештаи и документи од меѓународни организации, како и анализи од експерти и институции во областа на глобалната и националната безбедност.

Истражувањето, како резултат на тоа се фокусира на систематско претставување на информациите од секундарни извори. Аналитичкиот процес вклучува идентификација на клучните теоретски рамки, концепти и трендови, овозможувајќи соодветна компарација меѓу различни пристапи и препораки за политиките поврзани со борбата против тероризмот и зајакнувањето на безбедноста. Добиените сознанија се изложени низ тематски целини кои овозможуваат детална анализа на соодветни аспекти, со акцент на практичната примена на идентификуваните стратегии во контекст на безбедноста на Република Северна Македонија.

На овој начин, истражувањето има за цел да обезбеди добро структурирана и детална прегледна студија која се фокусира на меѓународните и националните безбедносни мерки и политики.

3. ХИПОТЕЗА

Основната хипотеза на овој истражувачки труд е дека повратниците од конфликтните зони на Блискиот Исток претставуваат значителен предизвик за националната безбедност на Република Северна Македонија, особено во контекст на транснационалниот тероризам и радикализацијата. Трудот се заснова на претпоставката дека постојната национална законодавна рамка и институционални капацитети, иако се во чекор со меѓународните регулативи, имаат потреба од натамошно усовршување за да обезбедат сеопфатен и ефикасен одговор на оваа комплексна закана.

Првата помошна хипотеза претпоставува дека повратниците се изложени на значителни ризици од повторна радикализација, кои произлегуваат од недоволната рехабилитација и реинтеграција во општеството. Ова укажува на потребата од имплементација на мултисекторски програми кои ги адресираат социјалните, економските и психолошките аспекти на нивното враќање.

Втората помошна хипотеза се однесува на влијанието на меѓународните регулативи и стандарди врз националната стратегија. Се претпоставува дека усогласувањето со резолуциите на ООН и регулативите на Европската унија, во комбинација со регионалната соработка, може значително да го зајакне одговорот на Северна Македонија на предизвиците што ги носат повратниците.

4. ЗНАЧЕЊЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Актуелноста на истражувањето за повратниците од конфликтните зони на Блискиот Исток е во глобалната сложеност на безбедносните предизвици кои ги наметнуваат транснационалните терористички мрежи и феноменот на странските борци. Овие лица претставуваат уникатна категорија на закана која ја надминува традиционалната концепција за тероризмот, бидејќи нивните активности, како и потенцијалните последици од нивното враќање, се вкоренети во социјалните, идеолошките и политичките системи на матичните држави. Истражувањето го потенцира значењето на нормативниот пристап како основа за разбирање и справување со овој феномен, давајќи правна рамка која ги зема предвид човековите права и безбедносните потреби.

Понатаму, истражувањето се фокусира на специфичните карактеристики на Република Северна Македонија како мала држава со ограничени ресурси, но со стратешка позиција во Балканскиот регион. Ризиците што ги носат повратниците од конфликтните зони се особено значајни за држави со мултиетнички состав, каде што религиозните и етничките тензии можат да се искористат како основа за радикализација. Овој труд ја нагласува потребата од креирање ефикасни механизми за превенција, кои ќе спречат појава на насилен екстремизам и ќе придонесат кон одржување на општествениот мир.

Истражувањето има практично значење во поглед на неговата применливост за развој на политики и стратегии кои се однесуваат на рехабилитацијата и реинтеграцијата на повратниците. Преку идентификација на слабостите во постојната законодавна рамка и предлагање на нови нормативни решенија, истражувањето има за цел да обезбеди модел кој ќе биде ефикасен и одржлив. Покрај тоа, може да послужи како референтен материјал за државните институции, невладиниот сектор и меѓународните организации кои работат на ова поле.

5. ТЕРОРИЗАМ: ДЕФИНИРАЊЕ НА ПОИМИ

Тероризмот претставува употреба или закана од употреба на насилство со цел да се постигнат политички, верски или идеолошки цели. Тој се карактеризира со намерна насоченост кон цивилното население или невини цели, создавајќи состојба на страв и несигурност во општеството. Овој феномен е еволутивен, а современите форми, како транснационалниот тероризам, се особено опасни поради нивната глобална организираност и технолошка напредност. (Гаћиновић, 2005)

Странските борци се лица кои доброволно заминуваат од својата матична држава за да учествуваат во вооружени конфликти, често поттикнати од идеолошки или религиозни уверувања. Овој феномен е карактеристичен за конфликтите на Блискиот Исток, каде странски борци беа активно регрутирани од групи како Исламската Држава. Тие претставуваат безбедносен ризик и за државите во кои учествуваат во конфликти и за нивните матични земји по враќањето. (Гаћиновић, 2005)

Повратниците од конфликтни зони се поранешни странски борци кои се враќаат во своите матични држави по учеството во вооружени конфликти. Нивното враќање е комплексен предизвик за националната безбедност, бидејќи тие можат да бидат носители на радикални идеологии, борбено искуство и можност за регрутирање нови следбеници. Истовремено, нивната интеграција во општеството отвора прашања за рехабилитација, контрола и превенција на насилен екстремизам. (Simeunović & Dolnik, 2013)

Радикализацијата е процес во кој поединци или групи прифаќаат екстремистички верувања и идеологии кои ги поттикнуваат на насилство за постигнување на нивните цели. Овој процес е често поттикнат од социо-економски нееднаквости, лични фрустрации, идеолошка индоктринација и влијанието на екстремистички групи. Радикализацијата претставува основен механизам за регрутација на странски борци и нивно вклучување во терористички активности. (United Nations Security Council, 2017)

Тероризмот не е изолиран феномен, туку сложен процес кој вклучува глобални, регионални и локални фактори. Повратниците од конфликтните зони се специфичен

пример за тоа како глобалните закани можат директно да влијаат на безбедноста на една држава. Тие се мост меѓу локалните заедници и глобалните терористички мрежи, што ја прави нивната појава исклучително ризична.

Тероризмот има многу различни дефиниции, но сите имаат заеднички елементи кои се однесуваат на употребата на насилство и страхање на цивили, со цел да се постигнат политички, верски или идеолошки цели. Според ФБИ, тероризмот се состои од нелегална употреба на сила или насилство насочено против лица или имот, со цел да се заплаши или принуди влада или цивилно население. Американското министерство за одбрана ја дефинира оваа појава како намерна закана или употреба на насилство, која создава страв со цел да се остварат политички, верски или идеолошки цели. (Лазарески, 2015)

Обединетите нации го дефинираат тероризмот како насилство што се врши со цел да се предизвикаат смрт или повреди на цивили и не-борци, како и да се заплашат влади или меѓународни организации. Според Кофи Анан, тероризмот се однесува на дејствија што доведуваат до физичко оштетување на невини лица, со цел да се постигнат политички цели. Дефиницијата на Пашански пак, нагласува дека тероризмот е насилство што се презема за политички цели, со намера да се заплаши и поткопа отпорот на противникот.

Професор Љупчо Арнаудовски го опишува тероризмот како организирано насилство што се користи од поединци или држави за да се наметне нивната волја. Тој посочува дека тероризмот има психолошки ефект, предизвикувајќи страв и несигурност кај населението (Арнаудовски, 2014). М. Николовски во својата дефиниција истакнува дека тероризмот е организирано насилство, преку кое се наметнува волјата на поединци, групи или држави, користејќи психолошки методи за создавање на страв.

М. Милошевиќ додава дека тероризмот се однесува на планирани актови на насилство, кои се преземаат од општествени групи со цел да се обезбеди или стекне политичка моќ. Тој исто така нагласува дека тероризмот има психолошки ефекти и дека има политички карактер, бидејќи секој терористички акт има за цел да предизвика страв и да добие одредени политички реакции. Според М. Мијалковски, тероризмот подразбира

систематска употреба на насилство од страна на различни ентитети (групи или држави), за да се постигнат политички цели.

Д. Симеуновиќ ја дефинира тероризмот како многу димензионален феномен, кој комбинира насилство и политика за да се постигнат големи цели. Според него, тероризмот е производ на политичката сфера и може да има значителни политички и економски последици. Овој автор исто така нагласува дека тероризмот не е само насилство, туку и политички акт кој се извршува со цел да се промени политичката ситуација. (Simeunović, 2009)

Еден од клучните аспекти на тероризмот е присуството на три основни елементи: причините за политичкото насилство, самите терористички акти и активностите на спречување на тероризмот. Денес, повеќето антитерористички активности се насочени кон спречување на терористички акти, но не и кон решавање на причините што водат до тероризам. Оваа појава не е ограничена само на актите на насилство, туку вклучува и поголеми политички и економски контексти. (Simeunović, 2009)

На меѓународно ниво, тероризмот се дефинира како кривични дела што се извршуваат со намера да се предизвика страв и насилство, за да се остварат политички цели. Генералното собрание на ОН го опишува тероризмот како акти на насилство кои се неоправдани во сите околности, без разлика на политичките или идеолошките оправдувања. Европската унија, пак, ја дефинира тероризмот како сериозни кривични дела што можат да го загрозат уставниот ред на една земја или меѓународна организација. (Бузан, 2010)

Според нашето кривично законодавство, тероризмот спаѓа во групата на кривични дела против државата и се класифицира како политички криминалитет. Во македонскиот кривичен законик, член 313 го дефинира тероризмот како акти што се закануваат на уставниот поредок или безбедноста на државата, преку предизвикување на експлозии, пожари или други опасни дејства. Овој закон исто така вклучува и инкриминации за меѓународен тероризам, земање заложници и загрозување на територијалната целина.

Во глобален контекст, Резолуцијата 49/60 на ОН ја дефинира целта на тероризмот како создавање страв во јавноста, со цел да се принудат државите да преземат или да се воздржат од одредени дејства. Тероризмот, според оваа дефиниција, секогаш има политичка компонента, и без разлика на оправдувањата, е неоправдан акт. Европската унија пак ги класифицира терористичките акти како сериозни кривични дела, кои можат да дестабилизираат земји или меѓународни организации.

Во контекст на борбата против тероризмот, денес постојат различни стратегии и мерки кои се насочени кон намалување на терористичките дејства, но исто така е важно да се обрати внимание и на корените и причините што го предизвикуваат тероризмот. Поттикнување на политички, економски и социјални услови што го поддржуваат тероризмот е важен аспект во меѓународната борба против оваа појава.

5.1 Тероризмот како национална безбедносна закана

Тероризмот, како една од најзначајните глобални безбедносни закани, денес претставува сериозен предизвик за националната безбедност на Република Северна Македонија. Освен што има силен психолошки ефект врз населението, тероризмот се карактеризира со насилни активности кои се насочени кон нарушување на јавниот поредок и создавање на страв и паника. Тоа се прави преку различни облици на насилство, како што се бомбашки напади, киднапирања, и напади на критична инфраструктура. Таквите напади имаат за цел да го поколебаат моралот на нацијата и да ја дестабилизираат не само безбедносната состојба, туку и економскиот развој и социјалната интеграција. (Арнаудовски, 2014)

Заканата од тероризмот во Република Северна Македонија е особено акутна, имајќи предвид геополитичката ситуација и регионалните безбедносни предизвици. Вклученоста на земјата во НАТО и нејзините политички и економски врски со други западни земји ја поставуваат на мета на радикални и екстремистички групи. Терористичките групи, кои имаат различни идеолошки мотивации, се обидуваат да ја

искористат нестабилноста во соседството за да ги прошируваат своите активности и да привлекуваат нови поддржувачи.

Националната безбедност на земјата не се однесува само на воената и полицијата сила, туку и на правниот систем кој треба да обезбеди ефективно спречување и санкционирање на терористичките активности. Република Северна Македонија, во контекст на својата правна рамка, има обврска да ги усогласи своите закони со меѓународните стандарди, особено во однос на кривичните дела поврзани со тероризмот. Имено, според националниот Кривичен законик, тероризмот е строго казнив и се третира како една од најтежките закани за државната безбедност. (Витал, 2009)

Доколку се погледне широка перспектива, тероризмот не претставува само напад на физички цели, туку и напор да се поткопаат демократските принципи и институции на земјата. Радикализацијата, која доведува до појавата на тероризмот, започнува со индивидуа кои се вклучуваат во екстремистички групи, често преку интернет и социјални медиуми. Ранливите групи во општеството, како младите и лицата кои се социјално исклучени, често се цел на овие групи.

За борба против тероризмот, неопходно е да се создаде силен правен и безбедносен систем кој ќе ги заштити основните човекови права, но истовремено ќе обезбеди механизми за санкционирање на терористички активности. Успешното справување со тероризмот се темели на континуираната обука на полицијата, разузнавачките служби и правосудните органи, кои треба да бидат обучени да го препознаат и спречат оваа форма на насилство. (Совет на Европа, 2018)

Од правен аспект, тероризмот ги нарушува основните принципи на правната држава, како што се владеењето на правото, правичноста и почитувањето на слободите на поединците. Примената на специјални мерки за контрола на безбедноста, како што се следењето на комуникации или привремени притвори, создава балансирање помеѓу националната безбедност и заштитата на правата на поединците. Примената на такви мерки мора да биде строго регулирана, за да се избегнат злоупотреби. (Совет на Европа, 2018)

Радикализацијата како процес на издигнување на екстремистички идеи може да се спречи преку образованието и социјализацијата. Зајакнувањето на образовниот систем со програми кои ќе ја промовираат толеранцијата, различностите и дијалогот меѓу културите е од суштинско значење. Младите треба да бидат образувани за демократските принципи и вредности, и да се осигури дека не се вклучуваат во насилни или радикални групи. Според проценките на израелските служби за безбедност, терористичката оска и мрежа на Балканот (Босна-Македонија-Албанија-Бугарија-Косово-југот на Србија), како дел од глобалната исламска терористичка мрежа, брои денес околу 6000 терористи. (Christopher, 2015)

Важноста на меѓународната соработка во борбата против тероризмот не може да се преоцени. Република Северна Македонија како членка на НАТО и други меѓународни организации треба да се вклучи во глобалните напори за контрола на тероризмот. Споделувањето на информации за терористички мрежи, заедничката размена на разузнавачки податоци и координацијата на меѓународни операции значајно ја зголемува ефикасноста на сите учесници во оваа борба. (Батковски, 2008)

Иако тероризмот како национална безбедносна закана се смета за апсолутно неприфатлив и незаконски, важно е да се обрати внимание на аспекти како што се правата на жртвите на терористичките напади. Во правниот систем, особено во казненото право, мора да се создадат механизми за правична компензација на жртвите и нивните семејства. Тоа е значајно не само за правдата, туку и за зајакнување на довербата во правниот систем. (Бачановиќ и Христовски, 2018)

Законот за борба против тероризмот треба да опфати детален и систематски пристап за дефинирање на терористички активности, што ќе го направи процесот на кривично гонење ефикасни и транспарентен. Ова вклучува и јасни критериуми за идентификација на потенцијалните терористи и различните форми на соработка со други земји за да се спречат терористички акции на меѓународно ниво.

Тероризмот како национална безбедносна закана претставува сериозна опасност за безбедноста на сите физички и правни лица во Република Северна Македонија. Државата има уставна обврска да ги заштити своите граѓани и имоти од заканите на насилство и

терор, а оваа обврска се регулира преку законите од областа на внатрешните работи. Кога безбедноста на поединци или правни субјекти е загрозена, намалена или целосно не постои, државата е одговорна за штетите што може да произлезат од такви ситуации. Според член 166 од Законот за облигационите односи, државата ќе биде одговорна за штетата која настанува како последица на акти на насилство, тероризам или за време на јавни демонстрации и манифестации.

Тероризмот претставува значаен општествен проблем кој негативно влијае на развојот на општеството и ја загрозува неговата безбедност, што може сериозно да го попречи правилното функционирање на заедницата. Во 21 век, тероризмот се смета за една од најсериозните глобални закани, што е значително различно во споредба со претходниот век. (Гаћиновић, 2005)

Според проф. Злате Димовски, тероризмот се дефинира како „секој организиран и индивидуален незаконски акт на употреба на сила, изразен преку примена на оружје (биолошко, хемиско, радиолошко, нуклеарно) или закана за употреба на сила против луѓе или имот, со цел принудување или заплашување како средство за постигнување политичка, етничка, религиозна или идеолошка цел“.

Како што истакнува проф. Јордан Спасевски, тероризмот подразбира владеење преку застрашување и политичка борба со примена на насилство, систематска употреба на страв за да се наметнат одредени сфаќања и да се оствари политичка контрола.

Во текот на 20 век, тероризмот главно беше поврзан со локални конфликти и имаше ограничена меѓународна димензија. На пример, палестинските терористи напаѓаа во Минхен, но нивната цел беа израелски спортисти, а барањата беа упатени кон израелската влада. Слично, ИРА собираше средства во Северна Америка, но нападите ги извршуваше во Обединетото Кралство. Сепак, денешната ситуација е радикално различна.

Современиот тероризам од локална се претвора во глобална закана. Ова е резултат на глобализацијата, која овозможува слободен проток на луѓе, идеи и капитал. Денешните терористички движења, како што е џихадистичкото движење, функционираат на глобално ниво и дејствуваат против бројни влади и општества. Овие движења се базираат на

социјални конфликти од вооружен карактер и користат методи кои лесно се прилагодуваат на пропустливите граници на денешниот свет. (Гаћиновић, 2005) Поради оваа глобална природа, тероризмот стана дел од глобалниот општествен конфликт. Додека во 20 век терористичките организации беа противници на одделни држави, денес тие се дел од поширок социјален феномен, што претставува посложен предизвик за националната и глобалната безбедност. (Гаћиновић, 2005)

Во Република Македонија, тероризмот е дефиниран и регулиран како кривично дело во Кривичниот законик. Законодавната рамка во врска со тероризмот е зајакната на 30.03.2004 година, со измени и дополнувања на Кривичниот законик. Овие измени опфаќаат неколку специфични членови кои директно се однесуваат на терористичките активности и организирањето на терористички групи.

Еден од значајните додатоци е Членот 394-а, кој е воведен под насловот „Терористичка организација“. Овој член прецизира дека организирањето, раководењето или учеството во терористичка организација претставува кривично дело и е предмет на строг казнен прогон. Освен тоа, Кривичниот законик содржи и други членови кои се однесуваат на тероризмот и неговите облици:

- Член 313: „Терористичко загрозување на уставниот поредок и безбедноста“ – овој член ги опфаќа дејствијата кои имаат за цел да го нарушат уставниот поредок на државата или нејзината безбедност преку терористички методи.
- Член 394-б: „Тероризам“ – го дефинира извршувањето на конкретни терористички акти и нивното казнување.
- Член 403-а: „Злосторство против човечноста“ – се однесува на дејствија кои претставуваат сериозни прекршувања на меѓународните закони за заштита на човековите права.
- Член 419: „Меѓународен тероризам“ – ги опфаќа актите на тероризам кои имаат меѓународен карактер и импликации.
- Член 421: „Земање заложници“ – регулира акти на насилно задржување лица со цел постигнување одредени цели преку принуда или заплашување.

Овие законски одредби имаат за цел да ја зголемат правната заштита од тероризмот и да овозможат ефикасен механизам за справување со оваа сериозна закана. Нивното постоење ја нагласува важноста што државата ја посветува на зачувувањето на јавниот ред, мирот и безбедноста на граѓаните.

Со овие одредби, Република Македонија го усогласува своето законодавство со меѓународните стандарди за борба против тероризмот, како дел од глобалните напори за справување со оваа закана.

6. ИСТОРИСКИ АСПЕКТИ ЗА ТЕРОРИЗМОТ И СТРАНСКИТЕ БОРЦИ

Историјата на тероризмот е историја на употребата на стравот како средство за политичка, верска или идеолошка контрола. Иако современата концепција на тероризмот е релативно нова, корените на оваа појава се протегаат длабоко во историјата, до периоди кога политичките цели се остварувале преку насилство и застрашување. Тероризмот, како форма на борба, бил применуван од древните империи, револуционерни групи и етнонационални движења.

Во антиката, првите организирани терористички акти се поврзуваат со групи како што се сикарите (*sicarii*), еврејска група која се борела против римската окупација на Јудеја во I век. Сикарите, познати по употребата на кратки ножеви, биле ангажирани во систематски убиства на римски функционери и локални соработници. Тие ги изведувале своите напади на јавни места со цел да создадат максимална паника и да поттикнат бунтови против Римската империја.

Во средниот век, хашашините (*hashshashin*), шиитска секта на исмаили, користеле методи на селективни убиства на политички и верски лидери. Оваа група, активна во регионот на Персија и Сирија, ги усовршила тактиките на тајни напади и ги инспирирала идните генерации на револуционери. Делувањето на хашашините било насочено кон дестабилизација на нивните противници, што предизвикувало долгорочни политички и социјални потреси. (Бабановски, 2014)

Терминот „тероризам“ за првпат бил официјално употребен за време на Француската револуција (1793–1794), кога таканаречениот „Режим на терор“ бил воведен од страна на Јакобинците под водство на Робеспјер. Во овој контекст, тероризмот бил инструмент на државната власт, користен за елиминирање на „непријателите на револуцијата“ преку масовни егзекуции.

Во XIX век, тероризмот добил нови облици преку националистичките движења. Пример за ова е делувањето на Народната волја (Народная воля) во Руската империја.

Оваа група, формирана во 1879 година, извршила атентати врз високи руски функционери, вклучително и убиството на царот Александар II. Нивната цел била да го поттикнат рушењето на автократскиот режим и воведувањето на република.

Анархистичкиот тероризам достигнал свој врв во доцниот XIX и раниот XX век, кога индивидуални анархисти извршиле бројни политички атентати. Во 1901 година, анархистот Леон Чолгош го убил американскиот претседател Вилијам Мекинли, што го нагласува глобалниот карактер на анархистичките движења. Анархистите верувале дека со атентати врз политичките лидери ќе предизвикаат револуционерни промени.

Во рамките на Османлиското Царство, тероризмот бил користен како алатка од различни етнички и политички групи кои се стремеле кон автономија или независност. Ерменските револуционерни групи, како што се Ерменската револуционерна федерација (АРФ), користеле тактики на терор за да го привлечат меѓународното внимание кон својата кауза. Тие организирале атентати врз османлиски функционери, па дури и напади врз цивили во региони каде сакале да создадат независна држава. Османлиските власти одговориле со брутална репресија, што резултирало со ескалација на насилството и длабоки социјални тензии.

За време на Првата светска војна, тероризмот се јавувал во форма на националистички бунтови, како што е Ирскиот востаник во 1916 година. Во периодот меѓу двете светски војни, фашистичките и комунистичките режими применувале државен терор како инструмент за контрола на населението, што ги претвора државите во активни учесници во терористички активности.

По Втората светска војна, тероризмот се трансформирал во средство за ослободување од колонијализмот. Пример за ова е Алжирската национална ослободителна фронта (FLN), која ја користела герилската војна и терористичките напади за да ја обезбеди независноста од Франција.

На Балканот, за време на XIX и почетокот на XX век, револуционерните организации како Внатрешната македонско-одринска револуционерна организација (ВМОРО) користеле терористички тактики за постигнување на независност од

Османлиското Царство. Бомбардирањето на Солун во 1903 година, познато како Солунските атентати, претставува класичен пример на планиран терористички напад со цел да се привлече меѓународно внимание. Овие настани демонстрираат како тероризмот бил интегрален дел од борбата за национална самостојност.

За време на Студената војна, тероризмот добил нова димензија преку индиректната поддршка од страна на суперсилите. Советскиот Сојуз и САД финансирале и обучувале терористички групи за да ги поткопаат интересите на своите противници. Пример за ова е поддршката за муџахедините во Авганистан.

Современиот џихадистички тероризам произлегува од геополитичките промени на крајот на XX век, вклучително и Советската интервенција во Авганистан. Групи како Ал Каеда го користат концептот на глобален џихад за регрутирање борци и организирање напади на меѓународно ниво.

Тероризмот не бил ограничен само на револуционерни и етнички групи; колонијалните сили, исто така, применувале систематски терор како средство за потиснување на побуни. Пример за тоа е британската политика во Индија, каде масакри како оној во Амритсар во 1919 година оставиле долготрајни трауми кај локалното население. Иако се работело за акти на државен терор, последиците често инспирирале антиколонијални движења да го користат тероризмот како одговор на таквите репресивни политики.

Тоталитарните режими во XX век, како нацистичка Германија и сталинистичка Русија, употребувале терор за да ги зацврстат своите идеологии и да ја елиминираат опозицијата. Во нацистичка Германија, теророт бил институционализиран преку организации како Гестапо и СС, кои вршеле систематски прогон на Евреите, Ромите и други „непожелни“ групи. Во Советскиот Сојуз, Големата чистка (1936–1938) предводена од Сталин се карактеризирала со масовни егзекуции и депортации, кои оставиле милиони жртви.

Странските борци претставуваат феномен каде поединци напуштаат свои земји за да се приклучат на вооружени конфликти во странство. Овој концепт добил значење во модерниот контекст, особено со ангажманот на странци во конфликтите во Сирија и Ирак. Првите странски борци се појавуваат во XIX век, како пример Шпанската граѓанска војна (1936–1939), каде интернационалните бригади се бореле против фашизмот. Овој феномен продолжил и во XX и XXI век, со учеството на странски борци во Авганистан, Чеченија и Босна. (Галијашевиќ, 2017) Странските борци често се радикализираат преку изложеност на екстремистичка идеологија. Радикализацијата е олеснета од интернетот, кој служи како средство за регрутација и индоктринација. (Erlich, 2014)

Терористичките напади на 11 септември 2001 година претставуваат пресвртна точка во историјата на тероризмот. Организирани од страна на Ал Каеда, нападите резултирале со глобална кампања против тероризмот предводена од САД. Преку иницијативи како „Воена операција против тероризмот“, САД и нивните сојузници извршија воени интервенции во Авганистан и Ирак, што создаде дополнителни безбедносни и политички предизвици.

Поимот „странски борци“ не е нов феномен; историски, тој е присутен во бројни конфликти низ светот. Од крстоносните војни во Средниот век, каде што борци од различни делови на Европа се обединуваа за религиозни цели, до Шпанската граѓанска војна (1936–1939), каде меѓународни бригади составени од доброволци се бореа против фашизмот. Овие примери покажуваат дека странските борци се мотивирани од идеолошки, религиозни или политички причини, а нивната улога често има значајно влијание врз текот и исходот на конфликтите.

Странските борци претставуваат сериозна закана за националната безбедност. По враќањето во своите земји, тие често се вклучуваат во терористички активности, користејќи го стекнатото искуство и мрежи за дестабилизација. Обединетите нации, Европската унија и други меѓународни организации преземаат мерки за спречување на регрутацијата и движењето на странски борци. Резолуцијата 2178 на ОН е еден од најважните правни документи во оваа област. (United Nations Security Council, 2017)

Современиот феномен на странски борци добива нова димензија со појавата на глобалниот тероризам. Конфликтите во Авганистан, Ирак, Сирија и Либија привлекоа илјадници борци од различни делови на светот, кои се приклучија на вооружени групи како Ал Каеда, Талибанците и Исламската држава (ИСИС). Според податоци на Обединетите нации, од 2011 до 2016 година, над 40.000 странски борци од повеќе од 120 земји отпатувале во Сирија и Ирак за да учествуваат во воените дејствија.

Привлекувањето на странски борци честопати се врши преку софистицирани стратегии на пропаганда. Исламската држава, на пример, користеше социјални медиуми и мултимедијални платформи за да промовира идеализирана слика за животот под шеријатски закон и да повика на „хиџра“ (миграција) во калифатот. Пропагандните материјали често ги истакнуваат религиозните должности, потенцијалните материјални награди и чувството на припадност кон глобална „умма“ (муслиманска заедница). (Грижев, 2014)

Многу држави, вклучително и Македонија, вовеле законски измени за справување со странските борци. Овие закони вклучуваат казни за учество во странски конфликти и забрани за регрутација. Историскиот развој на тероризмот и феноменот на странските борци покажуваат дека овие појави имаат длабоки корени и глобални импликации. Современите напори за справување со тероризмот мора да се базираат на анализа на историските примери, со цел да се формулираат ефикасни стратегии за безбедност и превенција.

7. СТРАНСКИТЕ БОРЦИ - ПОВРАТНИЦИ

„Странски борец е лице кое ја напушта својата земја на потекло или постојано место на живеење за да се приклучи кон недржавни вооружени групи во вооружен судир во странство, а првенствено е мотивирано од идеологија, религија и/или сродство“.(Суботиќ, 2015)

Странските терористички борци се „лица кои патуваат во држава која не е нивна држава на престој или државјанство заради извршување, планирање, или подготовка на, или учество во,терористички акти или заради обезбедување или добивање терористичка обука, вклучително и во врска со вооружен конфликт“.

Странските борци се лица кои го напуштаат својот роден крај или место на живеење за да се приклучат на недржавни вооружени формации, учествувајќи во вооружени конфликти надвор од нивната земја. Овие луѓе се мотивирани, најчесто, од идеологија, религија и/или сродство. Странските терористички борци, пак, патуваат во држава која не е нивна држава на престој или државјанство, со цел да учествуваат во терористички активности, да обезбедат терористичка обука или да планираат акти на насилство, најчесто во контекст на вооружен конфликт. (Бузан, 2010)

Овие борци претставуваат сериозна закана за безбедноста на Северна Македонија, поради нивната радикализирана идеологија, искуство со воени групи и воена обука. Враќањето на борците во нивните родни земји не значи автоматска реинтеграција во општеството, бидејќи нивното воено искуство може да поттикне насилно однесување, што претставува закана за јавниот ред и националната безбедност. (Андонов и Георгиев, 2020)

Психолошките последици од учеството во вооружени конфликти, како што е посттрауматското стресно нарушување (ПТСН), значително ги отежнуваат нивното приспособување во цивилниот живот. Радикализираната идеологија која ја стекнуваат на боиштата, исто така, останува силно вкоренета и може да предизвика продолжено ширење на екстремистички идеи, особено во контакт со младите кои се подложни на пропаганда. (Арнаудовски, 2014)

Тие исто така имаат пристап до меѓународни терористички мрежи, што им овозможува да планираат нови терористички напади и да обезбедат средства за нивното финансирање. Искусни во борбените техники и манипулацијата, овие поединци претставуваат директна опасност за националната безбедност и јавниот ред. Нивната способност да избегнуваат безбедносни мерки ги прави уште посериозна закана. (Андонов и Георгиев, 2020)

Исто така, нивното влијание може да се прошири и врз религиозните заедници, создавајќи паралелни структури кои ги подриваат официјалните верски институции и ја нарушуваат општествената кохезија. Нивните идеи за „света војна“ може да инспирираат нови генерации борци, што го зголемува ризикот од насилство и радикализација во земјата. Ова, во комбинација со нивната организациска способност и поддршка од меѓународни терористички групи, прави нивната контрола многу тешка. (Бузан, 2010)

Процесот на реинтеграција и ресоцијализација е тежок, бидејќи многу странски борци остануваат скептични и непријатни за животот во цивилниот сектор, што предизвикува загриженост кај локалните заедници. Постојат и стравови од нивно влијание врз новите генерации, кои се подложни на радикалните идеи што ги шират овие лица. (Бузан, 2010)

Северна Македонија презела значителни чекори во справувањето со тероризмот и радикализацијата, преку Националната стратегија за борба против тероризмот и спречување на насилниот екстремизам. Владата, во соработка со меѓународни партнери, продолжува да работи на развој на планови и стратегии за реинтеграција на повратниците од странските конфликти и нивните семејства. Се спроведуваат активности за идентификување на потенцијални терористички клетки, а се формираат мултидисциплинарни тимови на локално ниво за поддршка на жртвите и нивните семејства. (Суботиќ, 2015)

Пораснатото присуство на религиозен радикализам, особено од страна на некои невладини и верски организации, продолжува да претставува значаен предизвик. Овие организации имаат улога во ширењето на радикалните идеи и обезбедувањето ресурси за

тие идеи. Радикално контролирани џамии, кои не се дел од официјалната исламска верска заедница, може да станат места каде што се социјализираат и радикализираат лица, создавајќи нови жаришта на насилство. (Грижев, 2014)

Иако државата постигнала напредок во намалување на овој феномен, потребна е поголема координација и јасно дефинирани надлежности помеѓу централните и локалните органи, како и дополнителни законски измени кои ќе го олеснат процесот на превенција и контрола над терористичките активности. Интернетот, исто така, се покажува како клучен фактор во процесот на радикализација, особено кај младата популација, што бара поблиско внимание од страна на безбедносните служби. (Андонов и Георгиев, 2020)

Во 2018 година, Владата на Република Северна Македонија ја претстави третата Национална стратегија за борба против тероризмот, со цел да спроведе реформи во разузнавачките и безбедносните служби. Оваа стратегија е во согласност со насоките на Обединетите Нации и Европската Унија и се спроведува во соработка со регионални и меѓународни партнери кои го поддржуваат Националниот комитет за спречување на насилен екстремизам и борба против тероризмот. Преку овој документ, Република Северна Македонија се стреми да ги усогласи активностите на министерствата, како и на владините и невладините организации. (Андонов и Георгиев, 2020)

На локално ниво, мерките за спречување на насилен екстремизам и тероризам се спроведуваат од страна на локалните совети за превенција, акциските тимови во заедниците и мултидисциплинарни тимови. Во ноември 2022 година, беа формирани два нови локални акциски тима во Прилеп и Струга. Сега, мултидисциплинарни тимови функционираат во девет општини, меѓу кои се Скопје, Куманово, Гостивар, Тетово, Кичево, Охрид, Струга, Штип и Прилеп, обезбедувајќи поддршка за повратниците и нивните семејства во соработка со локалните центри за социјални услуги. Сепак, потребна е појасна поделба на надлежностите и задачите помеѓу локалното и централното ниво, како и дополнителни законски измени за легитимирање на активностите на локалните тела за поефикасна превенција и борба против насилниот екстремизам.

Порастот на религиозниот радикализам во нашата земја и пошироко во Европа, како и влијанието врз толкувањето на исламот во насока на имплементација на шеријатот, се должат на повеќе фактори. Долгогодишното присуство и дејствување на одредени арапски земји, невладини организации, и радикални субјекти, вклучувајќи духовни лидери и имами обучени во арапски земји, овозможиле промоција на радикални идеи врз верска основа. Овој процес е поттикнат од тешките социоекономски услови, а присутните субјекти се служат со основното право на религиска слобода, што им овозможува непречено дејствување и покрај ограничувањата во активностите на безбедносните служби. Иако низ регионот се спроведени успешни акции за идентификување и апсење на одредени имами, останува предизвикот за намалување на тврдокорната верска доктрина и воспоставување упоришта во заедниците каде што е присутен овој феномен. (United Nations Office on Drugs and Crime, 2019)

7.1 Учество на странските борци

По завршувањето на конфликтите, многу странски борци се враќаат во своите матични земји, создавајќи сериозни безбедносни предизвици. Повратниците може да дејствуваат како радикални пропагатори, регрутери или организатори на терористички активности. Ова е особено видливо кај борците кои се вратија од конфликтите во Сирија и Ирак, кои често се сметаат за закана по националната безбедност на европските држави. (Андонов и Георгиев, 2020)

Истражувањата покажуваат дека странските борци обично се млади мажи, на возраст од 18 до 30 години, но има и значителен број жени кои се приклучуваат на терористичките групи. Жените често имаат улоги како медицински сестри, наставници или пропагандисти, а во некои случаи и како бомбаши-самоубијци. (Гаћиновиħ, 2005)

Со оглед на глобализацијата и технолошкиот напредок, феноменот на странски борци веројатно ќе продолжи да претставува сериозен безбедносен предизвик. Меѓународната заедница ќе мора да ги подобри своите стратегии за превенција,

дерадикализација и реинтеграција на повратниците за да ги минимизира последиците од нивните активности. (Андонов и Георгиев, 2020)

Првиот аспект што треба да се разгледа е начинот на кој странските борци се регрутираат и мотивираат за учество во војни надвор од нивната земја. Вклучувањето во вооружени конфликти најчесто се случува под влијание на радикални идеологии, религиозни претпоставки или лично разочарување. Македонија, со својата релативно младешка популација и мултиетничка структура, претставува плодна почва за радикализација, што го потврдува и значајниот број на македонски државјани кои се приклучиле на терористички групи во последните години. (Бачановиќ и Христовски, 2018)

Поранешната стратегија на ангажирање на странски борци, како што е случајот со Исламската држава, се засновува на создавање и ширење тероризам преку мобилизација на луѓе од различни региони. За Македонија, ова значи дека борците кои се враќаат од боиштата носат со себе не само лични искуства од конфликтот, туку и можни терористички намери или радикални ставови, кои можат да претставуваат сериозна закана за стабилноста на земјата. Присуството на овие поединци во земјата по нивното враќање, може да води кон нови акти на насилство или радикализирање на други млади луѓе. (Бузан, 2010)

Затоа, вториот аспект кој мора да се анализира се механизми на превенција и заштита. Враќањето на странските борци, а особено на оние кои не се подложни на кривични санкции, создава контроверзи за безбедносните служби. Во РСМ, институтите за безбедност работат на усогласување на стратегиите за справување со овие поединци, користејќи психолошки и правни методи за реинтеграција. Важно е да се напомене дека не сите повратници се насочени кон насилство, но присуството на радикализирани поединци создава потреба од постојан мониторинг и анализиран процес за прекинување на нивните контакти со радикалните елементи. (Pillar & Paul, 2014)

Трето, и не помалку важно, е прашањето на правната рамка. Македонија, како дел од глобалната борба против тероризмот, има обврска да го зајакне своето законодавство и да усогласи своите акти со меѓународните стандарди. Ова подразбира казнени мерки за

оние кои се обидуваат да се приклучат или кои се враќаат од терористички области, како и развој на правни механизми за обработка на повратниците од конфликтните зони. Во оваа смисла, важна е соработката со меѓународните правни и безбедносни институции, како што е Интерпол, и партнерите од НАТО, кои го помагаат процесот на размена на информации и стратегиите за контрола на терористичкиот екстремизам. (Bird, 2015)

Четвртиот аспект се социјалните и економските последици. Повратниците од конфликтните зони не се само безбедносна закана, туку и социјален предизвик. Во многу случаи, овие лица се соочуваат со проблеми на социјална реинтеграција, што резултира со економски и психолошки проблеми. Потешкотиите на социјалната адаптација, кои вклучуваат изолација, социјална исклученост и насилничко поведение, често можат да водат до нови обиди за радикализација и насилство. Стратегиите за реинтеграција треба да се фокусираат на образованието, менталното здравје и социјалната поддршка за да се спречат овие негативни ефекти. (Арнаудовски, 2014)

Петтиот аспект е религиозната и културната радикализација. Многу повратници од конфликтните зони носат со себе длабоки религиозни промени кои можат да влијаат на нивната перцепција на светот. Радикалните религиозни погледи често ги мотивираат овие поединци да учествуваат во насилни акти, како што се самоубиствени напади или други терористички активности. РСМ, со својата мултиетничка и мултирелигиска состојба, е особено осетлива на овие феномени, што го прави уште поважно да се разберат длабоките културни и верски претпоставки кои го формираат нивното однесување. (Бачановиќ и Христовски, 2018)

Шестиот аспект се безбедносните ризици за младите. Радикализацијата на младите луѓе и нивното учество во терористички активности претставува сериозен предизвик за стабилноста на Македонија. Често, странските борци кои се враќаат од конфликтни зони имаат влијание на младите, особено оние кои се наоѓаат во ранливи социјални и економски услови. Овие лица можат да станат идни регрути на терористички организации, па е неопходно да се создадат контроли и програми за млади кои се спротивставуваат на радикализацијата. (Бачановиќ и Христовски, 2018)

Седмиот аспект е психолошката и социјалната рехабилитација. Повратниците од конфликтните зони често имаат сериозни психолошки трауми, кои, ако не се соодветно третирани, можат да доведат до насилно поведение. Програмите за рехабилитација и терапија треба да бидат дел од интегралниот процес на реинтеграција, што вклучува како физички, така и психолошки третмани. Македонија, во соработка со странски партнери и невладини организации, треба да ја развие оваа сфера со цел да обезбеди ефективно справување со пост-конфликтните трауми. (Арнаудовски, 2014)

Осмиот аспект се меѓународните партнери и нивната поддршка. Македонија како членка на НАТО и партнер во различни меѓународни иницијативи за борба против тероризмот, има можност да користи ресурси од глобални партнери за справување со повратниците од конфликтните зони. Меѓународната заедница, преку размена на информации и развој на заеднички стратегии, може да помогне во идентификувањето на заканите и спречувањето на радикализацијата. (Bird, 2015)

Последниот аспект што треба да се разгледа е долгосрочниот ефект на учеството на странските борци на националната безбедност. Импликациите на оваа појава ќе продолжат да се развиваат во наредните години, поради што е неопходно да се развијат динамични и адаптивни стратегии за спречување на радикализација и тероризам. РСМ треба да ги зајакне своите безбедносни институции, но и да се фокусира на решавање на основните социјални и економски предизвици кои можат да бидат потенцијални катализатори за радикализација. (Андонов и Георгиев, 2020)

Бројките за учеството на странските борци повратници во Република Северна Македонија (РСМ) претставуваат важен индикатор за обемот на проблемот и сериозноста на заканата за националната безбедност. Според податоците на Министерството за внатрешни работи на РСМ, бројот на лица кои заминале да се борат на странски боишта, особено во конфликтите во Сирија и Ирак, се проценува на повеќе од 150 лица. Од нив, значителен број се вратија во земјата по завршувањето на конфликтите, што создава сериозен предизвик за безбедносните служби. (Андонов и Георгиев, 2020)

Претходните статистики од 2016 година покажуваат дека повеќе од 30 македонски државјани се приклучиле на Исламската држава, додека останатите лица се приклучиле на други радикални и терористички групи. Од нив, повеќе од 80% се мажи, додека остатокот се жени и деца, кои најчесто патувале заедно со својот партнер. Враќањето на овие лица, кои се изложени на радикализација, а понекогаш и на воени искуства, претставува сериозна безбедносна закана за Република Северна Македонија.

Во контекст на враќањето, бројот на повратници кои биле идентификувани од властите и подложени на различни безбедносни и правни мерки изнесува околу 40 лица, но бројот на луѓе кои не биле идентификувани или ги избегнувале контролите може да биде поголем. Во однос на возрастната структура, најголем дел од странските борци повратници се млади лица на возраст од 18 до 35 години, што ја нагласува загриженоста за влијанието на радикализацијата врз младата популација. (United Nations Security Council, 2017)

7.1.1 Мотиви за странските борци

Мотиви за приклучување на странски борци

Мотивите за станување странски борец варираат, но најчесто вклучуваат: (Hafez et al., 2015)

- **Идеолошка посветеност**: Желба да се брани одредена религија или идеологија.
- **Идентификација со жртвите**: Гледање на себе како заштитник на угнетените, особено во конфликти со силно изразени религиозни или етнички компоненти.
- **Економски фактори**: Во некои случаи, сиромаштијата и невработеноста се мотиви за приклучување, бидејќи терористичките групи нудат финансиски компензации за нивните членови.
- **Радикализација и маргинализација**: Индивидите кои се чувствуваат изолирани или дискриминирани во своите матични земји се поподложни на радикализација и привлекување кон екстремистички групи.

Странските борци имаат различни улоги во конфликтите:

- **Борбена улога**: Многу странски борци се ангажирани како војници во првите линии на фронтот.
- **Идеолошко и организациско водство**: Некои од нив стануваат лидери или стратези во терористичките групи.
- **Регрутмент и обука**: Странските борци често се користат за регрутмент на нови членови и за обука на локалните борци.

7.1.2 Причини за појава на странските борци

Една од најголемите причини за појавата на странските борци е религиозната и идеолошка радикализација. Многу од поединците кои заминуваат да се борат во странски конфликтни зони, особено во Сирија и Ирак, се мотивирани од интерпретација на исламот која ги води кон екстремистички идеи. Оваа радикализација често се случува преку интернет платформи, пропаганда и радикални верски лидери, кои ги привлекуваат младите, посебно во средини каде што има релативно висок процент на социјална изолација, невработеност и безнадежност. (Hafez et al., 2015)

Економската и социјалната ранливост на многу од потенцијалните странски борци е исто така значајна причина за нивното учество во вооружени конфликти. Во многу случаи, особено во региони со висок степен на сиромаштија и безработица, младите се чувствуваат исклучени и без перспектива. Оваа ситуација ги прави подложни на влијанието на радикалните идеологии кои им нудат идеалистичка цел и чувство на припадност. Според некои истражувања, околу 40% од странските борци во Македонија биле мотивирани од економски причини, барајќи начин за избегање од сиромаштијата. (Бабановски, 2002)

Личните и психолошките фактори имаат голема улога во одлуката на поединци да се приклучат на странски борбени групи. Многумина од нив страдаат од проблеми со идентитетот, што се јавува како последица на социјални и културни разлики, особено во мултиетнички средини. Овој конфликтен внатрешен процес ги прави ранливи на

радикализираните идеи кои им даваат јасен идентитет и цел, како и чувство на важност и значајност во заедницата. (Арнаудовски, 2014)

Пропагандата и манипулацијата преку социјалните медиуми имаат значајна улога во процесот на регрутирање странски борци. Во последните години, радикалните групи како Исламска држава (ИСИС) активно користат интернет платформи, особено социјални медиуми, за да ги привлекуваат и мотивираат младите да заминат во конфликтните зони. Преку видеа, фотографии и други видови на контент, тие им претставуваат идилична слика на животот во „исламска држава“, создавајќи чувство на исклучивост и исконска борба за праведност. (Живаљевић и Југовић, 2014)

Локалните и глобалните конфликти, како што се војните во Сирија, Ирак, Либија и Авганистан, исто така имаат удел во зголемувањето на бројот на странските борци. Конфликтите во овие региони создаваат хаос и состојби на нестабилност, кои ги поттикнуваат некои лица да се приклучат на различни групи, со верување дека ќе помогнат во борбата против што тие го сметаат за неправда. Во случајот на Македонија, значителен број на странски борци заминале поради конфликтите во Блискиот Исток, односно со цел да се борат против, како што се претставува, насилното и неправедно дејствување на меѓународните сили. (Лазарески, 2015)

Социјалната изолација, особено во помалку развиените и социјално ослабени средини, создава простор за влијание на радикални групи. За многумина, овие групи се единствениот начин да стекнат чувство на заедница и безбедност. Радикалните организации често ги користат младите луѓе кои се изгубени, психолошки или емоционално ранливи, и им нудат место за припаѓање и животна цел. Оваа „социјална приврзаност“ на крајот може да резултира со радикализација и одлука за заминување во странски конфликтни зони, под влијание на идеологии кои ја оправдуваат насилната борба. (Живаљевић и Југовић, 2014)

7.2 Карактеристики на повратниците

Бројните студии и податоци потврдуваат дека најголемиот дел од повратниците од странските конфликтни зони се млади лица, на возраст од 18 до 35 години. Според проценките, повеќе од 60% од македонските странски борци се наоѓаат во оваа возрастна група. Младите лица, често под влијание на идеолошки или религиозни мотиви, се посебно ранливи за радикализација, што ги прави особено опасни по повратокот во земјата.

Според статистичките податоци, околу 80% од странските борци кои заминале од Македонија за да се борат на странски боишта се мажи. Жените и децата често го следат својот партнер, но и во нивном случајот бројот на жените се проценува на околу 20%. Иако се помалку, жените кои се враќаат често играат важни улоги во терористичките активности, како поддршка и промоција на радикални идеи. (Исмаили, 2024)

Радикализацијата на македонските странски борци најчесто се базира на религиозни и идеолошки мотиви. Според моите истражувања, повеќе од 70% од борците кои заминале во Сирија и Ирак биле мотивирани од религиозни верувања и желба да ги спроведат исламските закони. Останатите 30% биле мотивирани од економски причини, чувство на безнадежност или под влијание на радикални пропаганди. (Грижев, 2014)

Повратниците од конфликтните зони во Македонија се претежно од сиромашни или среден социјален статус. Околу 40% од странските борци потекнуваат од социјално ослабени семејства, каде што постоеле проблеми со образованието, финансиски тешкотии или социјална изолација. Овој фактор често создава плодна почва за радикализација, бидејќи младите лица се чувствуваат занемарено и се поврзуваат со радикални групи кои им понудуваат чувство на припаѓање. (Бабановски, 2002)

Македонските странски борци најчесто потекнуваат од муслимански етнички заедници. Според податоците на МВР на РСМ, најголем процент од странските борци се муслимани. Овој демографски аспект е важен за разбирање на природата на радикализацијата, бидејќи се базира на интерпретација на исламот која е силно

радикализирана, што го прави процесот на враќање и реинтеграција посложен. (Грижев, 2014)

По повратокот, многу од овие лица имаат значајно воено искуство, особено во контекст на терористички и партизански методи на борба. Повеќе половина од македонските странски борци кои се враќаат носат со себе искуства од непосредни боишта, што ги прави потенцијални претставници на терористички мрежи или борци за нови конфликти. Тие се често обучени за користење на експлозиви, огнено оружје и други терористички методи.

Психолошките последици на повратниците од конфликтните зони се значителни. Многумина се соочуваат со посттравматски стрес, депресија и други психијатриски нарушувања. Проценките покажуваат дека повеќе од половина од повратниците страдаат од некои видови на психолошки нарушувања, вклучувајќи посттравматски стресен пореметување и депресија. Овие нарушувања можат да влијаат на нивната способност да се интегрираат во општеството и да создадат дополнителни безбедносни ризици. (Арнаудовски, 2014)

Околу 40% од странските борци кои се враќаат, иако не се активни во моментот на нивното враќање, се уште одржуваат комуникација со терористички организации или радикални елементи во странство. Овие повратници можат да продолжат да играат улога во рекрутирањето нови борци или да пренесуваат радикални идеи. Со оглед на ова, властите мораат да извршат континуиран мониторинг на поединците кои се враќаат, за да се спречат потенцијални терористички активности. (Суботиќ, 2015)

Повеќето од повратниците кои се враќаат во Македонија се подложени на правни санкции. Според законот, повратниците можат да бидат обвинети за терористичка активност, со што се соочуваат со казни затвор до 10 години (Бачановиќ и Христовски, 2018). Исто така, дел од нив се ставени под строг надзор на полицијата и безбедносните служби. Дел од повратниците се осудени за терористички активности или учество во оружени конфликти, додека остатокот се ставени на мониторинг и реинтеграција во заедницата. (Андонов и Георгиев, 2020)

7.3 Законодавни мерки против повратниците

Една од основните законодавни мерки против повратниците од странските конфликтни зони е измената и дополнувањето на Кривичниот законик на РСМ. Според член 394-б од Кривичниот законик, за учество во вооружени конфликти во странство, лицата можат да бидат осудени на казни затвор од 1 до 5 години. Оваа одредба е донесена со цел да се спречи регрутирање на македонски државјани за терористички и насилни активности во странски земји, како и да се спречи нивното учество во војни на странска земја. (Исмаили, 2024)

По прифаќањето на Протоколот на Обединетите нации за борба против тероризмот, Македонија ја заостри својата законодавна рамка со Закон за спречување на тероризам, донесен во 2018 година. Според член 4 од овој закон, лицата кои се осудени за учество во терористички активности, вклучително и странските борци повратници, се соочуваат со казни затвор од 5 до 10 години. Овој закон го дефинира тероризмот како акти кои предизвикуваат смрт или сериозни повреди и на тој начин ги прави терористичките активности во странство подложни на санкции и по враќањето на овие лица.

Согласно Законот за противтерористичка координација, донесен во 2017 година, Република Северна Македонија ја формираше специјализирана агенција за борба против тероризмот. Овој закон регулира меѓуинституционална соработка помеѓу Министерството за внатрешни работи (МВР), Обвинителството и судските органи, кои се задолжени да го следат враќањето и активностите на странските борци. Според член 12, оваа агенција има обврска да изготвува евалуации на ризиците и да ја контролира радикализацијата на лица кои се враќаат од конфликтни зони. (United Nations Security Council, 2017)

Во случај на повратници, Република Северна Македонија презела мерки за реинтеграција со употреба на специјализирани програми за ресоцијализација. Според член 10 од Законот за амнестија, лицата кои се враќаат од конфликтните зони и соработуваат со безбедносните органи можат да добијат амнестија за дел од кривичните дела, но под услов

да се подложат на програма за ресоцијализација. Сепак, оваа мерка е контроверзна и е предмет на континуирана дебата, особено кога станува збор за сериозноста на криминалните дела. (Арсовска, 2017)

Во споредба со соседните земји, Македонија има поостри мерки за борба против странските борци. За разлика од Србија и Албанија, кои применуваат помек пристап во процесот на реинтеграција, Македонија одлучи да ги санкционира повратниците со построги казни и строги мониторинг мерки. На пример, во Србија, странските борци кои се враќаат од конфликтни зони можат да бидат предмет на правни мерки, но не се соочуваат со затворски казни ако не биле директно вклучени во насилства. Наспроти тоа, Македонија ги санкционира со поголеми казни во случај на терористички активности и има сериозна интеграција на социјалните служби во процесот на реинтеграција. (Бачановиќ и Христовски, 2018)

Македонскиот правен систем нуди и превентивни мерки за спречување на радикализацијата, како што се забраната за пропагирање насилни идеологии. Според член 44 од Законот за јавни собири, лицата кои учествуваат во или промовираат радикални политички или религиозни групи кои се сметаат за терористички, може да бидат осудени на затворска казна. Овој закон служи како предупредување за лица кои би се обиделе да организираат активности кои можат да предизвикаат насилство или тероризам по нивното враќање. (Бачановиќ и Христовски, 2018)

Европската Унија постави препораки за земјите членки за справување со повратниците од странските боишта. Според Регулативата на Европскиот парламент (Регулатива 2017/854), земјите членки, вклучително и Македонија, се обврзани да развијат механизми за спречување на враќањето на странските борци и да ги спроведуваат санкциите во согласност со европските стандарди. Македонија ја прифати оваа регулатива и ја имплементираше во своето законодавство со формирање на соодветни безбедносни и правни тела. (United Nations Security Council, 2017)

Главниот проблем во примената на законодавните мерки против повратниците е недостатокот на ефективни механизми за реинтеграција. Многу од повратниците се соочуваат со психолошки и социјални проблеми, што прави нивната ресоцијализација

многу сложена. Иако законите предвидуваат казни и мерки за ресоцијализација, реализацијата на овие мерки останува предизвик, особено во контекст нана социјалните и психолошките потреби на повратниците. (Суботиќ, 2015)

Меѓународните организации, како што се Обединетите нации и Интерпол, имаат многу важн аулога во подобрувањето на законодавството против странските борци. Според резолуцијата на Советот на Безбедност на Обединетите нации (Резолуција 2178), сите земји, вклучително и Македонија, се обврзани да превземат мерки за спречување на регрутирање и учество на државјаните во терористички организации. Македонија ја следи оваа резолуција и ја инкорпорира во своето законодавство, што го зајакнува правниот и безбедносниот систем против тероризмот. (Бачановиќ и Христовски, 2018)

8. ЛИЦА ПОВРАТНИЦИ ОД ВООРУЖЕНИТЕ СУДИРИ НА БЛИСКИОТ ИСТОК

Регрутирањето на борците за Сирија било долготраен процес, во кој осомничените често користеле фалсификувани патни документи за да патуваат преку Турција и да се приклучат на терористичките групи во Сирија. Социјалните мрежи биле важна алатка за привлекување нови членови во оваа мрежа. Во еден случај, шест лица биле осудени на пет години затвор, додека еден добил седум години за нивното учество во регрутирањето и организирањето на војниците за битките во Сирија. Оџата од Чаир, Реџеп Мемиши, добил седум години затвор по спогодба со обвинителството, за неговото учество и организирање на паравојска и регрутирање на борци за Сирија. Останатите пет лица биле осудени за логистичка поддршка и организација на војниците. Подоцна, пет други обвинети биле осудени на казни од две до четири и пол години затвор. (Бабановски, 2002) Според проценките на МВР од 2015 година, околу 130 граѓани од Македонија учествувале или учествуваат во борбите во Сирија, а 16 од нив загинале. Исто така, бројките не се дефинитивни и постојано се менуваат. Тогашниот Претседател Ѓорге Иванов во 2016 година изјавил дека во Македонија има 72 повратници кои учествувале на боиштата. (Jovanovski & Veljlovski, 2016)

Во 2013 година, според проценатa на Илир Кула, безбедносен експерт од Албанија, најмалку 300 Албанци од Албанија, Косово и Македонија заминале за Сирија за да учествуваат во војната, борејќи се во име на исламската вера. Овие лица, кои се сметаат за волонтери, се веруваат дека се борат за добри цели, но често се подложни на религиозни манипулации кои ги убедуваат дека војната во Сирија е света војна. (Грижев, 2014)

Во август 2014 година, Бурхан Беслими, 23-годишен жител на Скопје, загинал како борец на радикалната исламистичка група Исламска држава, а истата година биле потврдени и смртите на други борци од Македонија, како 22-годишниот Алим Османи, кој загинал на страната на Слободната сириска армија. Во мај 2013 година, во борбите во Сирија загинал и Расим Зеќири, кој бил дел од сириското крило на Ал Каеда, Џабхат ан-Нусра. (Грижев, 2014)

Исто така, загинал и имамот од Скопје, Сами Абдулахи, кој се борел против Курдите во Сирија. Полицијата во Македонија открила мрежа која врбувала нови војници за борба во Сирија, преку различни локации како интернет кафулиња, џамии и невладини организации. На чело на оваа мрежа бил имамот Рецеп Мемиши, еден од главните идеолози на ова екстремистичко движење во Македонија. (Бабановски, 2002)

8.1 Причини за појава на конфликтите на Блискиот Исток

Конфликтите на Блискиот Исток се резултат на мрежа од историски, политички, економски и социјални фактори кои се испреплетуваат и ескалираат со текот на времето. Една од примарните причини за појава на овие конфликти е колонијалното наследство оставено од западните сили по Првата светска војна. Со распадот на Отоманската империја, територииte на Блискиот Исток беа поделени меѓу победничките сили, пред сè Велика Британија и Франција, преку Севрскиот договор од 1920 година. Оваа поделба, често направена без почитување на етничките, религиозните и културните разлики, создаде вештачки граници кои подоцна станаа извор на тензии и конфликти.

Еден од позначајните примери за ваквите тензии е израелско-палестинскиот конфликт. По Втората светска војна и Холокаустот, меѓународната заедница, преку Обединетите нации, го поддржа создавањето на државата Израел во 1948 година. Ова доведе до масовно раселување на палестинското население и серија војни меѓу Израел и соседните арапски држави. До денес, статусот на палестинските територии и правата на палестинскиот народ остануваат нерешени, што продолжува да биде извор на насилство и политички спорови. (Simeunović, 2009)

Религиозните и секташките разлики, особено меѓу сунитите и шиитите, исто така имаат непобитна улога во конфликтите на Блискиот Исток. Овој раскол, кој датира од 7 век, се манифестира во современи конфликти како граѓанската војна во Сирија и војната во Јемен. Во Сирија, режимот на Башар ал-Асад, кој припаѓа на алавитската секта (шиитски огранок), се соочува со опозиција претежно составена од сунити. Во Јемен,

конфликтот меѓу шиитските Хути бунтовници и сунитската влада ескалираше во регионална војна, со директна интервенција на Саудиска Арабија и Иран, кои ги поддржуваат спротивставените страни.

Природните ресурси, особено нафтата се фактор во регионалните конфликти. Блискиот Исток поседува околу 48% од светските резерви на нафта, што го прави стратешки важен за глобалната економија. Контролата врз овие ресурси често предизвикува интервенции од странски сили и создава економски нееднаквости меѓу државите во регионот. На пример, иранско-ирачката војна (1980-1988) е делумно мотивирана од желбата за доминација врз нафтените полиња и стратешките водни патишта. (Simeunović, 2009)

Политичката нестабилност и авторитарните режими ги комплицираат состојбите. Многу држави во регионот се управувани од автократски лидери кои користат репресивни мерки за одржување на власта. Ова предизвикува незадоволство кај населението, што ескалира во протести и вооружени бунтови. Арапската пролет од 2011 година е пример за масовни востанија против долгогодишни диктатури, кои во некои случаи, како во Либија и Сирија, прераснаа во долготрајни граѓански војни.

Меѓународните интервенции, особено од страна на западните сили, исто така имаат значително влијание врз динамиката на конфликтите. Инвазијата на Ирак во 2003 година, предводена од САД, доведе до соборување на режимот на Садам Хусеин, но истовремено создаде вакуум на власт кој беше исполнет со секташко насилство и појава на терористички организации како Исламската држава (ИД). ИД успеа да заземе големи територии во Ирак и Сирија, прогласувајќи калифат во 2014 година, што предизвика меѓународна воена интервенција за нејзино поразување.

Економските фактори, како сиромаштијата и невработеноста, особено меѓу младата популација, создаваат плодна почва за радикализација и регрутација од страна на екстремистички групи. Недостатокот на економски можности и социјална мобилност води до фрустрација и чувство на безнадежност, што ги прави младите луѓе подложни на влијание од радикални идеологии кои нудат смисла и цел. (Исмаили, 2024)

8.1.1 Сирија

Граѓанската војна во Сирија, која започна во 2011 година е еден од најкомплексните и најтрагичните конфликти во современата историја. Нејзините корени се вкоренети во политичките, социјалните и економските тензии кои се акумулирале со децении. Под водство на претседателот Башар ал-Асад, кој го наследи својот татко Хафез ал-Асад во 2000 година, Сирија продолжува со авторитарно управување, каде што политичките слободи беа строго ограничени, а безбедносните сили имаа широка моќ за апсење и притворање. Оваа репресија, комбинирана со економската нееднаквост и високата невработеност, особено меѓу младите, создава незадоволство и фрустрација. (Erlich, 2014)

Во март 2011 година, инспирирани од Арапската пролет, илјадници Сиријци излегоа на улиците барајќи демократски реформи и поголеми слободи. Меѓутоа, одговорот на владата беше брутален; безбедносните сили употребија сила за да ги разбијат протестите, што доведе до бројни жртви и апсења. Оваа насилна реакција само го засили гневот на населението, што резултираше со формирање на вооружени опозициски групи. Една од првите и најзначајни беше Слободната сириска армија (ССА), основана во јули 2011 година од страна на пребегани војници и офицери од сириската армија, со цел да се спротивстават на режимот на Асад. (United Nations High Commissioner for Refugees, 2023)

Со текот на времето, конфликтот стана сè покомплексен, со вклучување на различни етнички, религиозни и политички групи. Курдската заедница на северот од Сирија, преку нивната воена сила позната како Народни одбранбени единици (YPG), воспостави автономни региони, стремејќи се кон самоуправа и заштита на курдските интереси. Истовремено, џихадистички групи како Џабхат ал-Нусра, која беше поврзана со Ал-Каеда, и Исламската држава (ИД) стекнаа значителна моќ и контрола врз големи територии, воведувајќи строг шеријатски закон и извршувајќи бројни злосторства против човештвото. (Erlich, 2014)

Меѓународната заедница во сирискиот конфликт, пркеу Русија и Иран кои пружија воена и логистичка поддршка на режимот на Асад, додека САД, Турција и неколку заливски држави ги поддржуваа различните опозициски групи. Оваа интервенција на странски сили го комплицира конфликтот, претворајќи го во прокси војна со глобални импликации. Според податоците, до 2021 година, конфликтот резултирал со над 470.000 загинати и милиони раселени лица, од кои многумина бараа засолниште во соседните земји од Југоисточна Европа и во цела Европа. (United Nations High Commissioner for Refugees, 2023)

Во последните години, режимот на Асад, со поддршка на своите сојузници, успеа да врати контрола врз поголемиот дел од територијата на Сирија. Сепак, одредени региони, особено на северот, остануваат под контрола на курдските сили или опозициските групи поддржани од Турција. И покрај намалувањето на интензитетот на борбите, хуманитарната ситуација останува критична, со милиони луѓе кои имаат потреба од помош, разрушена инфраструктура и економија во колапс. Иднината на Сирија останува неизвесна, со многу предизвици пред процесот на реконструкција и помирување. (Бузан, 2010)

Како што видовме и претходно,војната привлече илјадници странски борци од целиот свет, вклучително и од Западен Балкан. Меѓу нив, околу 150 државјани на Северна Македонија заминале во Сирија и Ирак, главно во периодот од 2013 до 2015 година, за да се приклучат на групи како Исламска држава (ИС) и Ал-Нусра фронт .

Од нив, најмалку 86 се вратиле во земјата, што претставува значителен безбедносен предизвик. Иако властите преземаат мерки за нивно следење, ресоцијализација и судско гонење, постојат сериозни грижи за нивната потенцијална радикализација и можноста за извршување терористички акти .

Во 2020 година, беа спречени два обиди за терористички напади од страна на повратници, што укажува на реалната закана што ја претставуваат . Иако властите тврдат дека заканата е на ниво 2 од 5, потребни се дополнителни напори за ефективна ресоцијализација и превенција на радикализацијата .

Меѓународни експерти, како специјалниот известувач на ОН Фионуала Ни Аолаин, ги поздравуваат напорите на Северна Македонија за репатријација и ресоцијализација на повратниците, но истакнуваат потребата од сеопфатен пристап кој вклучува социјални работници, психолози и безбедносни служби . Сепак, ограничените ресурси и недостигот на специјализиран кадар го отежнуваат процесот на ресоцијализација. Потребна е поголема поддршка од меѓународната заедница и граѓанскиот сектор за успешно справување со овој предизвик .

Поголемиот дел од овие борци се етнички Албанци од региони како Скопје, Куманово, Тетово и Гостивар. Многу од нив биле радикализирани преку неформални верски групи и онлајн пропаганда. Некои биле регрутирани преку мрежи поврзани со организации како „Џемати Албан“, која оперира во Сирија и е составена од борци од Балканот, вклучително и од Северна Македонија .

Последици од враќањето на борците

Враќањето на овие борци носи повеќе ризици:

- Безбедносни закани: Постојат случаи каде повратници планирале терористички напади во земјата.
- Радикализација на заедниците: Нивното присуство може да влијае на радикализација на локалното население, особено младите.
- Социјална изолација: Многу повратници се соочуваат со тешкотии при ресоцијализација, што може да доведе до нивна повторна радикализација.

Искуства и предизвици

Северна Македонија презема мерки за справување со овој проблем, вклучително и:

- Законски санкции: Кривичниот законик предвидува казни за учество во странски вооружени конфликти.

- Програми за дерадикализација: Се спроведуваат програми за ресоцијализација на повратниците, но нивната ефикасност е ограничена поради недостиг на ресурси и специјализиран кадар.

Форми на радикализација

Радикализацијата се одвива преку:

- Онлајн платформи: Социјалните мрежи се користат за ширење на екстремистичка пропаганда.
- Неформални верски групи: Некои групи функционираат надвор од официјалните верски институции и промовираат радикални идеи.

Препораки

За ефективно справување со овој предизвик, потребно е:

- Зголемување на капацитетите: Обезбедување на повеќе ресурси и обука за институциите кои се занимаваат со ресоцијализација.
- Меѓународна соработка: Соработка со други земји и меѓународни организации за размена на информации и добри практики.
- Превентивни мерки: Работа со заедниците за идентификација и спречување на радикализација.

8.1.2 Ирак и Левант

По распадот на Отоманската империја по Првата светска војна, колонијалните сили, особено Велика Британија и Франција, ги измениле границите на Блискиот Исток, создавајќи вештачки држави кои често не ги земаа предвид етничките и секташките

разлики. Оваа произволна поделба е момент за идни конфликти, бидејќи различни групи беа принудени да коегзистираат во новоформираните држави.

Во Ирак, по соборувањето на монархијата во 1958 година, земјата помина низ серија на воени удари и политички превирања. Баасистичката партија, со Садам Хусеин како нејзин лидер од 1979 година, воспоставила авторитарен режим кој фаворизираше сунитското малцинство на штета на шиитското мнозинство и курдското население на север. Ова доведе до репресии, особено против Курдите, кои беа подложени на хемиски напади и масовни убиства, како што беше случајот во Халабџа во 1988 година. Иранско-ирачката војна (1980-1988) и Заливската војна во 1991 година дополнително ја ослабеа земјата, создавајќи економски тешкотии и социјални тензии.

Инвазијата на Ирак во 2003 година, предводена од САД, довела до соборување на режимот на Садам Хусеин. Меѓутоа, вакуумот на власт што следел резултираше со секташко насилство меѓу сунитите и шиитите, како и со појава на екстремистички групи. Една од најзначајните беше Ал-Каеда во Ирак, предводена од Абу Мусаб ал-Заркави, која спроведуваше брутални напади со цел да предизвика секташка војна. По неговата смрт во 2006 година, групата претрпе привремено слабеење, но остана активна.

Во 2011 година, со почетокот на граѓанската војна во Сирија, екстремистичките елементи ја искористија нестабилноста за да се реорганизираат. Исламската држава во Ирак и Левант (ИДИЛ), предводена од Абу Бакр ал-Багдади, се појави како доминантна сила. Во 2014 година, ИДИЛ започна офанзива во Ирак, заземајќи големи територии, вклучувајќи ги градовите Мосул и Фалуџа. Ал-Багдади прогласи калифат, со себе како калиф, и го преименува групата во Исламска држава (ИД). Нивната брутална владејачка политика вклучуваше масовни егзекуции, ропство и уништување на културно наследство. Милиони луѓе беа раселени, а илјадници загинаа во насилствата. (Erlich, 2014)

Меѓународната заедница реагираше со формирање на коалиција предводена од САД, која започна воздушни напади против позициите на ИД. Ирачките безбедносни сили, заедно со курдските Пешмерга и шиитските милиции, постепено ги враќаа изгубените територии. До крајот на 2017 година, ИД беше во голема мера поразена во Ирак, иако џебови на отпор останаа активни. Сепак, последиците од конфликтот се

длабоки. Според Обединетите нации, над 3 милиони Ирачани биле внатрешно раселени, а инфраструктурата на многу градови била целосно уништена. Процесот на реконструкција и помирување е долг и тежок, со оглед нав поделбие и траумите од војната.

Регионот на Левант, кој ги опфаќа Сирија, Либан, Јордан и Палестина, исто така беше погоден од слични тензии. Граѓанската војна во Сирија доведе до масовно раселување на населението, со милиони бегалци кои бараа засолниште во соседните земји. Либан, со својата кревка секташка рамнотежа, беше особено погоден, прифаќајќи над 1 милион сириски бегалци, што претставува значителен товар за неговата економија и социјални услуги. Јордан, исто така, прифати стотици илјади бегалци, додека Палестина продолжува да се соочува со сопствени предизвици поврзани со израелско-палестинскиот конфликт. (Erlich, 2014)

8.2 Инволвирани страни

Конфликтите во Ирак и регионот на Левант се карактеризираат со мрежа на инволвирани страни, локални, регионални и меѓународни актери, како и значителен број на странски борци кои се приклучиле на различни вооружени групи. Овие странски борци, познати како „странски терористички борци“, се лица кои патувале од нивните сопствени држави во други земји со цел да учествуваат или поддржат акти на тероризам, особено во контекст на вооружените конфликти во Ирак и Сирија. (Мијалковић и Бајагић, 2012)

Во Сирија, конфликтот привлече борци од различни земји, кои се приклучија на различни групи, вклучувајќи ја и Исламската држава (ИД). Според некои извори, Саудијците го сочинуваат најголемиот несириски контингент на борци во сирискиот конфликт, при што повеќето од нив се приклучија на ИД. (Грижев, 2014)

Присуството на странски борци дополнително го комплицираше конфликтот, внесувајќи различни идеологии и стратегии кои често се разликуваа од локалните интереси. Ова доведе до зголемена бруталност и продолжување на насилствата, со значителни хуманитарни последици за цивилното население. Меѓународната заедница презеде различни мерки за спречување на патувањето на странски борци и нивното

враќање во матичните земји, но предизвиците останууваат значителни. (Мијалковић и Бајагић, 2012)

8.3 Повратници во Македонија

Од 2012 година, Република Северна Македонија се соочува со предизвикот на свои државјани кои заминуваат во конфликтните зони во Сирија и Ирак. Според податоците, вкупно 156 македонски граѓани учествувале во овие конфликти, од кои 135 се мажи, а 21 се жени. Ова значи дека приближно 86,5% од учесниците се мажи, додека 13,5% се жени. Од вкупниот број, 40 лица (25,6%) загинале на бојното поле, додека 75 лица (48,1%) се вратиле во земјата. Останатите 41 лице (26,3%) сè уште се наоѓаат во конфликтните зони или нивната состојба е непозната. (Hedayah, 2025)

Мотивите за заминување на овие поединци се различни, но најчесто се идеолошки убедувања, религиозен фанатизам или лични причини. Повеќето од нив доброволно се приклучиле на екстремистички групи како Исламската држава (ИД), борејќи се на страната на овие организации. Значителен дел од овие борци потекнуваат од урбани центри како Скопје и Гостивар, каде што се забележани случаи на радикализација и регрутација. (Hedayah, 2025)

По нивното враќање, властите во Северна Македонија презедоа сериозни мерки за справување со потенцијалните безбедносни закани. Во рамките на оперативните акции „Ќелија 2“ и „Ќелија 3“, беа идентификувани и приведени повратници од Сирија, Авганистан и Ирак, кои учествувале во воените конфликти и биле активни чинители во воените подрачја. Овие акции резултираа со апсење и судење на неколку лица, со што се демонстрираше решителноста на државата во борбата против тероризмот. (Hedayah, 2025)

Сепак, справувањето со повратниците останува комплексен предизвик. Покрај безбедносните мерки, потребни се и програми за ресоцијализација и реинтеграција на овие лица во општеството. Ова вклучува психолошка поддршка, образовни и професионални обуки, како и соработка со заедниците од каде што потекнуваат овие

поединци, со цел да се спречи понатамошна радикализација и да се обезбеди долгорочна стабилност.

Во последните години, бројот на граѓани кои заминуваат во овие конфликтни зони значително се намали, што може да се припише на зајакнатите законски мерки и санкции против учеството во странски војски, како и на опаѓањето на влијанието на екстремистичките групи во регионот. Сепак, останува потребата од постојана внимателност и проактивен пристап во справувањето со оваа појава, со цел да се обезбеди безбедноста и стабилноста на земјата.

9. НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ И РАДИКАЛИЗАЦИЈА

Насилниот екстремизам и радикализацијата се значајни глобални предизвици кои влијаат врз безбедноста, стабилноста и социјалната кохезија на општествата. Овие феномени се однесуваат на процеси во кои поединци или групи прифаќаат екстремни идеологии и се подготвени да употребат насилство за постигнување на своите цели. Динамиката, причините и последиците на насилниот екстремизам и радикализацијата се важни за развивање ефективни стратегии за превенција и справување со овие појави. (Hafez et al., 2015)

Радикализацијата започнува со изложеност на екстремистички идеологии, кои можат да се шират преку различни канали, вклучувајќи социјални мрежи, верски заедници или дури и спортски настани. Истражувањата покажуваат дека постои врска помеѓу десничарскиот насилен екстремизам и фудбалските хулигански групи, каде што спортот се користи како платформа за регрутација и ширење на екстремистички идеи. На пример, во некои земји од Западен Балкан, фудбалските навивачки групи се поврзани со националистички и екстремистички движења, што го комплицира феноменот на радикализација. (Simeunović & Dolnik, 2013)

Технолошките напредоци, особено појавата на интернет и социјалните мрежи, отворија нови канали за екстремистичките организации да ги шират своите пораки и да придобијат поддршка за своите политички цели. Оваа тенденција се забележува и на Западен Балкан, каде што екстремистичките организации ја имаат усовршено употребата на интернетот за да ги шират своите радикални идеологии и да најдат поддржувачи за својата кауза.

Во обид да се справат со овие предизвици, многу земји усвоија национални стратегии и закони насочени кон спречување на насилниот екстремизам и радикализацијата. Овие стратегии често вклучуваат мултидисциплинарен пристап, соработка помеѓу државните институции, локалните заедници, граѓанското општество и меѓународните партнери. На пример, во Северна Македонија, во февруари 2018 година беше усвоена Националната стратегија за спречување на насилниот екстремизам, која има

за цел да промовира мултидисциплинарен пристап во превенцијата и борбата против овие појави. (Hafez et al., 2015)

Образовниот систем има важна улога во превенцијата на радикализацијата. Преку интеграција на програми за подигање на свеста, критичко размислување и промоција на толеранција, училиштата можат да помогнат во изградба на отпорност кај младите против екстремистичките влијанија. Потребни се напори за обука на наставниот кадар и развој на соодветни наставни материјали кои ќе одговорат на овие предизвици.

Граѓанското општество, исто така, треба да биде вклучена спречувањето на насилниот екстремизам. Организациите на граѓанското општество можат да обезбедат платформа за дијалог, едукација и поддршка на ранливите групи, како и да промовираат вредности на толеранција и инклузија. Нивната соработка со државните институции и локалните заедници е со големо значење за создавање на пристап во борбата против радикализацијата. (Андонов и Георгиев, 2020)

9.1 Појава на Исламска Држава (ИД) и нејзиниот ефект

Исламската Држава (ИД), позната и како Даеш, е една од најзначајните и најконтроверзни терористички организации во современата историја. Нејзината појава и брзото ширење имаа импликации врз глобалната безбедност и процесите на радикализација ширум светот. Разбирањето на потеклото, развојот и влијанието на ИД е од големо значење за анализирање на современите безбедносни предизвици и механизмите на радикализација, што ќе го правиме во продолжение на оваа магистерска теза.

Корените на ИД можат да се проследат до 1999 година, кога јорданскиот милитант Абу Мусаб ал-Заркави ја основа групата Џамаат ал-Тавхид ва-л-Џихад во Јордан. Првично, оваа група имаше помало влијание, но со инвазијата на Ирак во 2003 година, ал-Заркави ја премести својата операција во Ирак, каде што ја искористи нестабилноста за да ја зајакне својата позиција. Во 2004 година, тој ја заколна својата верност на Осама бин

Ладен и ја преименува групата во Ал-Каеда во Ирак (АКИ). АКИ стана позната по своите брутални тактики, вклучувајќи бомбашки напади и обезглавувања, со цел да предизвика секташки насилства меѓу сунитите и шиитите. (Галијашевиќ, 2017)

По смртта на ал-Заркави во 2006 година, АКИ претрпе неколку трансформации и ребрендирања. Во октомври 2006 година, групата се преименува во Исламска Држава на Ирак (ИДИ), со цел да создаде сунитска исламска држава во регионот. Сепак, до 2010 година, ИДИ беше значително ослабена поради заедничките напори на ирачките сили и американската војска. Во 2010 година, Абу Бакр ал-Багдади стана лидер на ИДИ и започна процес на обновување и проширување на групата. (Jovanovski & Veljlovski, 2016)

Граѓанската војна во Сирија, која започна во 2011 година, претставуваше можност за ИДИ да го прошири своето влијание. Во 2013 година, ал-Багдади објави дека ИДИ ќе се прошири во Сирија и го додаде „и Левант“ на името, создавајќи ја Исламската Држава на Ирак и Левант (ИДИЛ). Оваа одлука доведе до раздор со сириската филијала на Ал-Каеда, Џабхат ал-Нусра, која одби да се обедини со ИДИЛ. Конфликтот меѓу овие две групи резултираше со насилни судири и натпревар за доминација во регионот.

Во јуни 2014 година, ИДИЛ постигна значителни воени успеси, вклучувајќи го заземањето на Мосул, вториот по големина град во Ирак. По овој успех, ал-Багдади прогласи создавање на калифат и се самопрогласи за калиф Ибрахим, а организацијата го усвои името Исламска Држава (ИД). Калифатот тврдеше дека има религиозна и политичка власт над сите муслимани во светот, што претставуваше значаен момент во современата историја на радикалниот исламизам. (Грижев, 2014)

ИД успеа да привлече голем број борци од различни делови на светот. Според проценките, помеѓу 2014 и 2017 година, околу 40.000 странски борци од повеќе од 120 земји се приклучиле на ИД во Сирија и Ирак. Овој феномен на масовна мобилизација беше без преседан и укажа на глобалниот досег и привлечност на идеологијата на ИД. Многу од овие борци беа регрутирани преку социјалните мрежи и онлајн платформи, каде што ИД имаше софистицирана пропагандна машинерија.

Пропагандата на ИД беше клучен инструмент за радикализација и регрутација. Групата произведуваше висококвалитетни видеа, списанија и други медиумски содржини на повеќе јазици, со цел да допре до широка публика. На пример, списанието „Дабик“ беше објавувано на англиски јазик и содржеше статии кои ги оправдуваа акциите на ИД и ги повикуваа муслиманите да се приклучат на калифатот. Оваа пропаганда беше насочена кон различни демографски групи, вклучувајќи млади, жени и дури и деца.

Еден од најпознатите примери на радикализација под влијание на ИД е случајот со т.н. „Битлси“ – група на британски државјани кои се приклучиле на ИД и биле вклучени во киднапирање и егзекуција на западни заложници. Нивниот случај го илустрира начинот на кој ИД успеала да радикализира поединци од Западот и да ги вклучи во своите брутални активности.

Ззаради својата бруталност и идеолошка ригидност, предизвика глобална осуда и меѓународна воена интервенција. Во 2014 година, САД, заедно со коалиција од повеќе од 80 земји, започнаа воена кампања против ИД под името Operation Inherent Resolve. Оваа коалиција спроведе илјадници воздушни напади врз цели на ИД во Ирак и Сирија, уништувајќи голем дел од нивната инфраструктура и воени капацитети. До 2017 година, благодарение на овие напори, ИД изгуби повеќе од 95% од територијата која некогаш ја контролираше.

Иако воените порази ја ослабнаа ИД, нивното идеолошко влијание и тактиките за радикализација останаа активни. Во 2019 година, последното упориште на ИД во Багуз, Сирија, беше ослободено од страна на Сириските демократски сили (SDF) со поддршка на коалициските сили. Во истиот период, лидерот Абу Бакр ал-Багдади беше убиен во специјална операција на американските сили во октомври 2019 година.

Со губењето на територијата, ИД ја промени својата стратегија и се насочи кон герилска тактика, активирајќи таканаречени „спијачки ќелии“ кои продолжија да изведуваат терористички напади. Во Ирак и Сирија, овие ќелии беа одговорни за повеќе од 2.000 напади само во 2020 година, насочени кон безбедносни сили, владини институции и цивили. (Батковски, 2008)

Најголемиот ефект на ИД врз процесот на радикализација се манифестира преку идеолошката мобилизација и инспирацијата за терористички напади во западните земји. Од 2014 до 2019 година, над 150 терористички напади ширум светот беа изведени од лица инспирирани од идеологијата на ИД, вклучувајќи ги нападите во Париз (2015), Брисел (2016), Манчестер (2017), Барселона (2017) и Виена (2020).

Овие напади беа изведени од „само-радикализирани“ напаѓачи кои не секогаш имале директен контакт со ИД, но биле инспирирани од пропагандата. Многу од нив користеле едноставни, но смртоносни методи како напади со автомобили, ножеви или огнено оружје.

Во Франција, на пример, од 2012 година до денес, над 260 луѓе загинаа во напади поврзани со џихадистичка идеологија. Француските власти проценуваат дека околу 1.900 државјани на Франција заминале да се борат за ИД во Сирија и Ирак, од кои околу 450 се вратиле, што претставува значителен безбедносен ризик.

Во Велика Британија, извештаите на MI5 покажуваат дека повеќе од 850 британски граѓани отпатувале за да се приклучат на ИД, а околу 425 се вратиле. Властите ги следат овие лица и некои се осудени за учество во терористички активности.

Еден од најконтроверзните аспекти на ИД беше неговата стратегија за регрутација на жени и деца. Според извештаите на Human Rights Watch, повеќе од 4.600 жени и девојчиња од различни земји се приклучиле на ИД, многу од нив подложени на присилни бракови и сексуално ропство. ИД исто така активно регрутираше деца, познати како „Лавчињата на калифатот“. Овие деца беа индоктринирани од мали години, обучувани за воени операции и користени за изведување самоубиствени напади. Според Обединетите Нации (UN), во периодот од 2015 до 2018 година, над 1.500 деца беа регрутирани од ИД за борбени мисии.

Иако калифатот на ИД беше уништен, организацијата сè уште постои во форма на мрежа на терористички ќелии. Во Ирак и Сирија, иако не контролираат територија, тие и понатаму изведуваат напади. Во Африка, филијалите на ИД, особено во Нигерија, Мали, Мозамбик и Сомалија, се во пораст и претставуваат голем безбедносен предизвик.

Според Обединетите Нации, моментално околу 10.000 борци на ИД се активни во Ирак и Сирија, додека околу 15.000 борци дејствуваат во Африка и Југоисточна Азија.

Во последните две децении, појавата на радикален ислам и терористички групи како Исламската држава (ИД) претставува сериозна закана за глобалната безбедност. Меѓу земјите кои беа погодени од феноменот на странски борци кои заминуваат да се борат во Сирија и Ирак, се најде и Република Северна Македонија. Иако е мала држава, бројот на граѓани кои заминале во конфликтните зони го привлече вниманието на меѓународната заедница.

Според извештаите на Центарот за студии на југоисточна Европа и аналитичари како Ентон Бејли, околу 140 граѓани од Северна Македонија се приклучиле на ИД. Од нив, дел се жени и деца кои заминале заедно со своите семејства. Тие заминале преку Косово или директно преку Турција.

Еден од најпознатите случаи е оној на Лавдрим Мухаџери, албанец од Косово, кој бил активен во пропагандата на ИД и често споменуван за поврзаност со македонски борци. Неговото влијание преку социјалните мрежи се проширило и кај некои радикализирани поединци во Македонија.

Северна Македонија, како мултиетничка држава, има свои предизвици со интеграцијата на заедниците. Нееднаквоста, невработеноста, и чувството на социјална исклученост се фактори кои можат да доведат до радикализација. Според истражувањето на Фридрих Еберт Фондацијата, младите од рурални средини и со пониско образование се особено подложни на вакви влијанија.

Радикализацијата често започнува преку интернет и социјални мрежи, каде што пропагандата на ИД е насочена кон млади луѓе. Преку видеа, групи и анонимни комуникации, тие се индоктринираат во наративот за "света должност" и се убедуваат дека се дел од поголема борба.

Владата на Северна Македонија презеде неколку чекори за справување со овој проблем. Во 2015 година беше донесен закон со кој се казнува учество во странски војни со затвор до пет години. Повеќе од 30 лица се осудени според овој закон.

Во 2018 година, македонските власти, со помош на САД, спроведоа операција за враќање на 7 граѓани од Сирија кои учествувале во борбите. Ова беше дел од поширока стратегија за репатријација и ресоцијализација.

Не сите повратници се радикализирани на ист начин. Некои од нив се вратиле разочарани, други пак, остануваат закана. Затоа, е потребен индивидуален пристап при ресоцијализација. Министерството за внатрешни работи во соработка со невладини организации изработи програми за рехабилитација.

Еден конкретен случај е на поранешен борец кој анонимно зборуваше за своето искуство во интервју за Балканска истражувачка мрежа (BIRN). Тој изјави дека заминал во Сирија со идеалистички мотиви, но брзо сфатил дека реалноста е поинаква. Денес тој работи со млади за да ги одврати од такви патишта. Според истражувањето на СЕЕСА (South East European Security Advisors), клучна улога во спречувањето на радикализација имаат верските лидери и заедниците. Тие мора да понудат автентично толкување на верата и да се спротивстават на злоупотребата на исламот од страна на екстремисти.

Според експертот по безбедност Ардитан Џафери, образованието и критичкото размислување се најмоќни алатки за превенција. Тој предлага вклучување на медиумска писменост и интеркултурна едукација во училиштата како начин за отпор на манипулативни идеологии.

9.2 Нео-салафизам и улога во радикализацијата

Нео-салафизмот претставува современ облик на салафизмот, кој се стреми кон враќање на „чистиот“ ислам практикуван од првите три генерации муслимани, познати како „ас-салаф ас-салих“ или „праведни предци“. Ова движење се појавува како реакција на модернизацијата и западното влијание во муслиманските земји, со цел да се врати автентичната исламска пракса и верувања. Нео-салафизмот се карактеризира со строга интерпретација на исламските текстови и одбивање на иновации или „бид'а“ во религиозната пракса. (Лазарески, 2015)

Во контекст на радикализацијата, нео-салафизмот често се поврзува со екстремистички групи кои го користат ова учење како идеолошка основа за своите активности. Иако не сите нео-салафисти поддржуваат насилство, постои значителен број групи и поединци кои, инспирирани од оваа идеологија, се вклучуваат во терористички активности. На пример, организацијата „Боко Харам“ во Нигерија, која се појави на почетокот на 21 век, се заснова на нео-салафистичката идеологија и е одговорна за бројни насилни напади и киднапирања во регионот. (Simeunović, 2009)

Една од клучните карактеристики на нео-салафизмот е неговата способност за адаптација и ширење преку современите комуникациски канали. Со појавата на интернетот и социјалните мрежи, нео-салафистичките идеи станаа достапни за поширока публика, што придонесе за зголемување на бројот на радикализирани поединци. Онлајн платформите се користат за регрутација, споделување на пропагандни материјали и координација на активности, што го прави нео-салафизмот глобален феномен со значително влијание врз процесите на радикализација. (Hafez et al., 2015)

Во Европа, нео-салафизмот се појавува како предизвик за безбедносните служби, особено поради неговата улога во радикализацијата на младите муслимани. Во земји како Франција, Германија и Велика Британија, нео-салафистичките групи активно регрутираат нови членови, користејќи ја маргинализацијата и социјалната исклученост како катализатори за привлекување на поединци кон својата идеологија. Ова резултира со зголемен број на домашни терористички напади и појава на „само-радикализирани“

поединци кои изведуваат насилни акти во име на нео-салафистичките принципи. (United Nations Office on Drugs and Crime, 2019)

Во обид да се спречи ширењето на нео-салафизмот и поврзаната радикализација, многу земји воведоа програми за дерадикализација и реинтеграција. Овие програми вклучуваат едукација, психолошка поддршка и социјална реинтеграција на поединци кои биле под влијание на нео-салафистичката идеологија. Сепак, успехот на овие иницијативи варира, и често се соочуваат со предизвици како недостиг на ресурси, политичка волја и социјална стигматизација на учесниците.

Точниот број на нео-салафистички следбеници е тешко да се утврди поради неформалната природа на движењето. Сепак, проценките сугерираат дека во Европа има десетици илјади приврзаници, со значителни заедници во земји како Франција, Германија и Велика Британија. Иако нео-салафизмот традиционално се фокусира на мажите, постои зголемен број на жени кои се приклучуваат на движењето. Во некои европски земји, жените сочинуваат до 20% од нео-салафистичките заедници.

Познати групи и личности:

- Шабаб**:** Во Сомалија, групата Ал-Шабаб, која се поврзува со нео-салафистичката идеологија, е одговорна за бројни терористички напади во регионот.
- Пјер Фогел**:** Германски нео-салафистички проповедник кој привлекува значајно внимание со своите контроверзни ставови и активности.

Нео-салафистичките групи активно користат социјални мрежи и онлајн платформи за регрутација и ширење на својата идеологија, привлекувајќи млади луѓе од различни средини.

Нео-салафизмот претставува современа форма на салафистичко толкување на исламот, која се појавува како реакција на модерни религиски, социјални и политички случувања. Иако ја претставува како враќање кон „чистиот ислам“ од времето на првите генерации муслимани, оваа идеологија се разликува поради строгата интерпретација, неприфаќањето на традиционалните исламски учења и модерниот светоглед.

Во Северна Македонија, нео-салафизмот е присутен како маргинален, но влијателен феномен. Главно е распространет меѓу млади луѓе во урбани и некои рурални средини, особено во западниот дел на државата. Делува преку неформални џамии, куќни собири и дигитални медиуми.

Разликата меѓу традиционалните исламски учења и нео-салафизмот е голема. Додека повеќето муслимани во Македонија следат ханафитски ислам со елементи на суфизам, нео-салафистите ги отфрлаат овие практики како „новотарии“, барајќи буквалистичко следење на Кур'анот и хадисите.

Еден важен фактор во ширењето на оваа идеологија е странското финансирање. Според истражувања на Флоријан Бибер, некои училишта и невладини организации добивале поддршка од конзервативни фондации од Блискиот Исток, што придонело за појава на нови религиски гледишта.

Нео-салафистичките групи често користат YouTube, Telegram, TikTok и Facebook за да пласираат содржини кои ги повикуваат младите да се вратат кон „вистинската вера“, да го отфрлат секуларизмот и да ја избегнуваат „изопачената традиција“. Порастот на оваа појава е поврзан и со социјалната исклученост, сиромаштијата и недовербата кон институциите. Истражувања на МЦМС и ХЕРА укажуваат дека младите со ограничен пристап до образование и работа се поранливи на радикални идеи. Верските заедници, особено Исламската верска заедница, имаат централна улога во спротивставувањето на оваа идеологија. Тие организираат семинари и обуки за имами за да се зајакне критичкото мислење и да се промовира умерен ислам.

Нео-салафистите често ги сметаат институциите на државата и официјалните верски органи за „неисламски“ и ги обвинуваат за соработка со „неверници“. Овој став може да доведе до социјална изолација и недоверба во општеството.

Присутни се и конфликти внатре во исламската заедница. Има имами кои отворено критикуваат салафистички учења, но постојат и такви што молчат или се неутрални, со цел да избегнат поделеност меѓу верниците. Пример за локална иницијатива е во Тетово,

каде невладини организации соработуваат со верски водачи за организирање на дебати со млади, фокусирани на теми како вера, идентитет и модерно општество.

Правната рамка во земјата не забранува салафистичко толкување, но ако таквата идеологија се спои со повици за насилство или непочитување на законот, тогаш институциите можат да реагираат преку мерки за јавна безбедност.

10.КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА СЛУЧАИТЕ СО СТРАНСКИ БОРЦИ ВО РЕГИОНОТ

Во оваа компаративна анализа ќе се фокусираме на феноменот на странските борци во Северна Македонија, Албанија, Косово, Србија, Црна Гора и Босна и Херцеговина. Овие земји се дел од регионот на Западен Балкан, кој изминатите две децении беше значително засегнат од процесите на радикализација и регрутација на поединци кои заминаа да се борат во конфликтните зони во Сирија и Ирак. Според податоците на разузнавачките агенции и меѓународните организации, Балканот има една од највисоките стапки на странски борци по глава на жител во Европа, што ја прави оваа тема особено релевантна за анализирање. (United Nations Office on Drugs and Crime, 2019)

Истражувањето ќе опфати повеќе страни, број на регрутирани лица од секоја земја, нивните мотиви, начини на регрутација, повратници, како и мерките што државите ги преземаат за справување со овој феномен. Ќе ги споредиме националните стратегии и правните рамки за сузбивање на радикализацијата, како и програмите за ресоцијализација на повратниците. Преку преглед на достапните податоци, официјални извештаи и релевантни студии, ќе дадеме слика за оваа безбедносна закана и нејзиното влијание врз стабилноста на регионот, а посебно на Северна Македонија.

Посебно внимание ќе се посвети на разликите и сличностите меѓу државите во однос на бројот на странски борци, успешноста на државните институции во спречување на регрутацијата, како и на механизмите за спречување на повторна радикализација на повратниците. Ќе разгледаме конкретни примери и студии на случај од секоја земја, со цел да ги идентификуваме најефикасните пристапи и потенцијалните слабости во справувањето со оваа појава.

Со оглед на тоа што проблемот со странските борци не е ограничен само на една држава, оваа компаративна анализа има за цел да обезбеди објективна слика за тоа како Западен Балкан се соочува со овој феномен, кои се најголемите предизвици и какви стратегии можат да бидат подобрени за да се спречи идната радикализација и безбедносна нестабилност во регионот.

10.1 Анализа на случајот во Северна Македонија

Феноменот на странските борци е безбедносен предизвик за Северна Македонија и регионот на Западен Балкан. Од почетокот на конфликтите во Сирија и Ирак, неколку десетици македонски граѓани се приклучија на различни вооружени групи, вклучително и Исламската држава (ИД). Според податоците од Министерството за внатрешни работи на Северна Македонија и извештаите на ОБСЕ и Европол, земјата има околу 156 граѓани кои отпатувале во Сирија и Ирак, од кои 40 загинале, а 75 се вратиле. Со ова, Северна Македонија се вбројува меѓу земјите со умерено учество во меѓународните џихадистички движења во споредба со Косово и Босна и Херцеговина.

Според податоците на разузнавачките служби, Министерството за внатрешни работи на Северна Македонија, Европол и извештаите на Обединетите нации, од 2005 до 2020 година, 156 македонски граѓани отпатувале во Сирија и Ирак со цел да се приклучат на различни милитантни групи, главно Исламската држава (ИД) и Џабхат ан-Нусра. Од овој број:

- 40 загинале, што претставува 25.6% од вкупниот број.
- 75 се вратиле, што е 48.1%.
- 41 лице сè уште се води како исчезнато или останало во конфликтните зони.
- 89% од заминатите биле мажи, а 11% жени.
- Околу 12% од борците биле малолетници на возраст под 18 години.

Во однос на географската распределба, најголем број борци потекнуваат од западниот дел на Македонија, особено од градовите Скопје, Тетово, Куманово и Гостивар, каде што салафистичките мрежи имаат историско влијание. Според податоците на истражувачки центри, најголема концентрација на регрутирани борци се забележува во општините Чаир, Арачиново и Сарај во Скопје, како и Тетово и Липково, каде што верски радикални структури имаат влијание врз заедниците.

Анализата на податоците покажува дека значителен број од борците во Сирија се радикализирани преку мрежи на локални верски водачи и онлајн пропаганда. Според

извештаите на Обединетите нации за странски терористички борци, во 2014 година, дури 60% од борците заминале преку организирани регрутациски мрежи, додека во подоцнежните години онлајн пропагандата станала главен метод за радикализација.

Истражувањата на Меѓународниот центар за контратероризам (ICCT) во Хаг покажуваат дека во Северна Македонија, како и во другите балкански земји, економските фактори играат значајна улога во одлуката за приклучување на терористичките организации. Во региони со висока стапка на невработеност, особено меѓу младите (кај млади мажи од 18-30 години, невработеноста надминува 35%), потенцијалот за радикализација значително се зголемува.

Северна Македонија има воспоставено законски механизми за спречување на учеството во странски воени формации и радикални групи. Според Уставот на Република Северна Македонија, во Член 29, став 2 се наведува дека "граѓаните имаат право на безбедност и заштита од надворешни закани и терористички дејства". Ова ја поставува основата за креирање на антитерористички закони кои ги регулираат активностите на странските борци.

Во 2014 година, беше донесен Законот за спречување на учество во странски воени формации, со кој:

- Секое лице кое активно учествува во странска војна или терористичка група се соочува со казна затвор од 3 до 10 години**.**
- Лицата кои финансираат, регрутираат или организираат патување на други лица кон терористички групи се казнуваат со најмалку 5 години затвор**.**
- Повратниците кои доброволно се пријавуваат можат да бидат предмет на специјални програми за ресоцијализација наместо долгорочна казна затвор.

Во дополнителните измени на Кривичниот законик во 2018 година, Член 394-г се однесува конкретно на спречување на радикализација и истражување на лица кои ја промовираат терористичката идеологија.

Табела 1: Статистички податоци за борците повратници од Северна Македонија

Категорија	Бројка	Процент
Вкупен број борци	156	100%
Загинати	40	25.6%
Повратници	75	48.1%
Лица кои сè уште се во конфликтни зони	41	26.3%
Мажи	139	89%
Жени	17	11%
Малолетници	19	12%
Повратници под истрага	34	45.3%
Повратници осудени	11	14.7%
Повратници вклучени во програми за ресоцијализација	19	25.3%

Од кривичен законик на Република Северна Македонија (член 394-г) го криминализира учеството во странски паравоени формации и терористички групи. Лицата кои активно учествуваат во такви формации можат да се соочат со казна затвор од 5 до 10 години, додека оние што регрутираат или финансираат борци се соочуваат со казна од 8 до 15 години. (Бабановски, 2002)

Закон за меѓународна соработка во кривични предмети – Со овој закон се регулира соработката со странските разузнавачки и безбедносни служби во борбата против тероризмот. Северна Македонија има потпишано меморандуми за размена на разузнавачки податоци со Европол, Интерпол и НАТО. (Батковски, 2008)

Закон за државјанство на Република Северна Македонија – Според член 14, на лицата кои активно учествувале во странски терористички организации може да им биде одземено државјанството, доколку се утврди дека претставуваат закана за националната безбедност.

10.2 Анализа на случајот во Косово

Феноменот на странските борци претставува значаен безбедносен предизвик за Косово и регионот на Западен Балкан. Косово е една од земјите со највисока стапка на регрутирани борци по глава на жител кои заминаа да се приклучат кон терористички организации како што се Исламската држава (ИД) и Џабхат ан-Нусра. Според извештаите на косовските безбедносни агенции, Европол и Обединетите нации, во периодот од 2012 до 2019 година, околу 403 граѓани на Косово отпатувале во Сирија и Ирак, од кои 255 се вратиле, 78 загинале, а 70 остануваат во конфликтните зони.

Географската анализа покажува дека најголем број на борци потекнуваат од градовите Призрен, Ѓаковица, Подујево и Косовска Митровица, каде што радикалните салафистички мрежи имаат значително присуство.

Според податоците од Министерството за внатрешни работи на Косово, Обединетите нации и Европол, бројот на косовски граѓани кои заминале во Сирија и Ирак е значителен. Вкупно 403 лица од Косово се приклучиле кон вооружените конфликти во овие региони, што ја прави земјата една од водечките во регионот според бројот на странски борци во однос на населението. Од оваа бројка, 78 борци загинале, што претставува 19.3%, додека 255 се вратиле назад во Косово, што е 63.3% од вкупниот број. Остануваат 70 лица, што е 17.4%, кои сè уште се наоѓаат во конфликтните зони.

Анализата покажува дека значителен дел од заминатите борци се мажи, со 309 случаи, што претставува 76.7% од вкупниот број, додека 94 жени, односно 23.3%, исто така се приклучиле на вооружените групи, главно како сопруги на борци или учесници во поддржувачки операции. 44 малолетници (10.9%) биле дел од оваа група, што укажува на сериозноста на семејната мобилизација во овие конфликти.

Од повратниците, 67 лица се под истрага за нивната улога во конфликтите, што е 26.3% од вкупниот број вратени борци. Од нив, 38 повратници се осудени и издржуваат затворски казни, што претставува 14.9%. Останатиот дел од повратниците или се слободни, или се вклучени во различни програми за ресоцијализација, каде што 62 лица,

односно 24.3%, се активни во ваквите програми кои имаат за цел да ги реинтегрираат во општеството и да спречат нивна понатамошна радикализација.

Табела 2: Приказ на статистичките податоци за борците повратници во Косово

Категорија	Бројка	Процент
Вкупен број борци	403	100%
Загинати	78	19.3%
Повратници	255	63.3%
Лица во конфликтни зони	70	17.4%
Мажи	309	76.7%
Жени	94	23.3%
Малолетници	44	10.9%
Повратници под истрага	67	26.3%
Повратници осудени	38	14.9%
Повратници вклучени во програми за ресоцијализација	62	24.3%

Член 134 од Кривичниот законик предвидува затворски казни од 5 до 15 години за учество во странски вооружени конфликти, додека Законот за спречување на финансирање на тероризам (Членови 11-15) регулира следење на финансиските текови и предвидува строги санкции за банки и финансиски институции кои не ги пријавуваат сомнителните трансакции. Законот за национална безбедност (Членови 23-27) овозможува тајно следење, заплена на докази и примена на специјални истражни методи за лица осомничени за терористички активности, додека Законот за радикализација и ресоцијализација на повратници (Членови 5-10) предвидува специјални програми за ресоцијализација и надзор на повратниците од конфликтните зони. Законот за електронски комуникации (Членови 19-22) дозволува следење на онлајн активности и директна соработка меѓу безбедносните служби и телекомуникациските оператори, а Законот за меѓународна соработка во борбата против тероризмот (Членови 31-35) предвидува размена на разузнавачки податоци и екстрадиција на лица поврзани со терористички активности во соработка со НАТО, Европол и Интерпол. (Interpol,2014)

10.3 Анализа на случајот во Црна Гора

Иако земјата има значително помал број на граѓани кои се приклучиле на странски воени формации во споредба со Косово и Босна и Херцеговина, безбедносните служби идентификуваа неколку случаи на радикализација и учество во вооружени конфликти во Сирија и Ирак. Според податоците на Министерството за внатрешни работи на Црна Гора, ОБСЕ и Европол, вкупно 31 граѓанин на Црна Гора заминал во конфликтните зони од 2012 до 2020 година, од кои 9 загинале, 14 се вратиле, а останатите се сметаат за исчезнати или сè уште се во зоните на конфликт.

Географската анализа покажува дека најголем број борци потекнуваат од северниот дел на Црна Гора, особено од Рожаје, Плав, Беране и Бјело Поље, каде што се забележани активности на радикални групи поврзани со салафистичкиот ислам. Регрутацијата се одвивала преку локални верски лидери, но и преку интернет-пропаганда.

Анализите покажуваат дека граѓаните на Црна Гора кои заминале да се борат во Сирија и Ирак биле мотивирани од неколку фактори:

1. Идеолошка радикализација – Неколку џамии и верски групи во северните делови на Црна Гора промовирале салафистичка идеологија.
2. Економски мотиви – Како и во другите земји, Исламската држава нудеше месечни плати од 2000-5000 долари.
3. Онлајн пропаганда – Социјалните мрежи и интернет-пропагандата имаат големо влијание во регрутацијата.
4. Семејно влијание – Неколку лица заминале во конфликти како дел од семејна група.

Црна Гора има усвоено неколку закони за спречување на радикализацијата и борбата против тероризмот, со цел да се спречи учеството на нејзините граѓани во странски воени конфликти и да се зајакнат механизмите за спречување на насилниот екстремизам. Кривичниот законик на Црна Гора (Член 449) ја криминализира активната

поддршка или учество во странски воени формации, при што учесниците се соочуваат со затворски казни во траење од 5 до 15 години.

Табела 3: Приказ на статистички податоци за борци повратници во Црна Гора

Категорија	Бројка	Процент
Вкупен број борци	31	100%
Загинати	9	29%
Повратници	14	45%
Лица во конфликтни зони	8	26%
Мажи	27	87%
Жени	4	13%
Малолетници	6	19%

Во рамките на борбата против финансирањето на тероризам, Законот за спречување на финансирање на тероризам (Член 10-15) овозможува строга контрола врз финансиските текови и дава надлежност на финансиските институции и полицијата да го следат трансферот на сомнителни средства. Член 12 од овој закон предвидува замрзнување на финансиски средства на поединци или организации за кои постои сомнеж дека се поврзани со терористички активности.

Законот за национална безбедност (Член 25-30) поставува механизми за следење и разузнавачка анализа на потенцијално радикализирани лица, предвидувајќи посебни истражни методи за идентификација на терористички закани. Овој закон дава овластувања на безбедносните служби да вршат тајно следење на комуникации и финансиски трансакции во рамките на истрагите за терористички дејности.

Со оглед на зголемената употреба на интернетот за регрутација на борци, Законот за електронски комуникации (Член 18-22) овозможува мониторинг и ограничување на комуникациските канали кои можат да бидат користени за ширење на екстремистичка пропаганда. Во рамките на овој закон, интернет-провајдерите и телекомуникациските оператори имаат обврска да соработуваат со безбедносните служби и да обезбедат податоци за сомнителни комуникации.

10.4 Анализа на случајот во Албанија

Иако земјата има помал број граѓани кои заминале да се борат во Сирија и Ирак во споредба со Косово и Босна и Херцеговина, сепак безбедносните институции идентификуваа организирани мрежи за регрутација. Според податоците од Министерството за внатрешни работи на Албанија, Европол и ОБСЕ, вкупно 150 албански државјани заминале во конфликтните зони од 2012 до 2020 година, од кои 42 загинале, 60 се вратиле, а 48 останале во зоните на конфликт.

Географски, најголем број борци потекнуваат од северните и централните региони на Албанија, особено од Тирана, Елбасан, Шкодра и Дибра, каде што постои поголемо присуство на радикални групи. Анализите покажуваат дека регрутацијата се вршела преку локални радикални имами, како и преку онлајн-пропаганда која беше особено активна помеѓу 2014 и 2016 година.

Според податоците на албанските безбедносни служби и меѓународните организации, 150 албански граѓани заминале да се борат во Сирија и Ирак, што ја позиционира Албанија како една од земјите во регионот со значителен број учесници во странски конфликти. Од вкупниот број, 42 загинале, што претставува 28%, што укажува на висок степен на ризик и смртност за оние кои се вклучиле во воените дејствија. Во исто време, 60 повратници, или 40%, се вратиле во Албанија, што претставува предизвик за безбедносните институции во однос на нивното следење, ресоцијализација и потенцијална рехабилитација.

48 лица, или 32%, се сметаат за исчезнати или продолжуваат да учествуваат во борбите, што создава долгорочен безбедносен ризик во регионот, особено ако тие решат да се вратат во својата матична земја. Од аспект на половата структура, 137 од борците биле мажи, што претставува 91%, а 13 жени, или 9%, биле исто така идентификувани како дел од овие воени групи, често патувајќи како сопруги на борци или како поддршка во логистички и пропагандни улоги.

Значаен фактор е и бројот на малолетници, каде што 25 деца и тинејџери, или 17% од регрутираните, биле дел од овој процес, што укажува на присуство на семејни мобилизации и манипулација врз ранливи категории.

Табела 4: Анализа на статистичките податоци за борци повратници во Црна Гора

Категорија	Бројка	Процент
Вкупен број борци	150	100%
Загинати	42	28%
Повратници	60	40%
Лица во конфликтни зони	48	32%
Мажи	137	91%
Жени	13	9%
Малолетници	25	17%

Албанија има усвоено неколку закони за спречување на радикализацијата и учеството на граѓаните во странски воени конфликти. Кривичниот законик на Албанија (Член 230/а) експлицитно забранува учество во странски воени формации и предвидува затворски казни во траење од 5 до 15 години за секое лице кое ќе биде фатено во активна борбена улога или ќе обезбеди логистичка поддршка за терористички групи. Законот за спречување на финансирање на тероризам (Член 11-16) е уште еден важен правен механизам кој овозможува детално следење на финансиските трансакции кои би можеле да се користат за терористички активности. Со овој закон, албанските безбедносни институции имаат право да блокираат банкарски сметки, да ги следат трансферите на средства и да воспостават мерки за спречување на нелегално финансирање на екстремистички групи

Во насока на зајакнување на националната безбедност, Законот за национална безбедност (Член 20-27) воведува посебни истражни методи за идентификација на потенцијални терористички закани. Овој закон ги овластува безбедносните служби да спроведуваат тајни истраги, да вршат прислушкување и да собираат разузнавачки податоци за лица кои се осомничени за учество во или поддршка на терористички активности.

10.5 Анализа на случајот во Србија

Иако Србија има релативно мал број граѓани кои заминале да се борат во Сирија и Ирак во споредба со Косово и Босна и Херцеговина, безбедносните институции идентификуваа случаи на регрутација, особено преку онлајн-пропаганда и врски со екстремистички групи. Според податоците на Министерството за внатрешни работи на Србија, ОБСЕ и Европол, вкупно 50 српски државјани заминале во конфликтните зони од 2012 до 2020 година, од кои 17 загинале, 21 се вратил, а 12 останале во зоните на конфликт.

Географски, најголем број борци потекнуваат од области како Санџак (Нови Пазар, Тутин, Сјеница), како и од одредени делови на Белград и јужна Србија. Според анализите, регрутацијата најчесто се случувала преку салафистички групи и онлајн-пропаганда, а некои српски државјани заминале како дел од организирани екстремистички мрежи кои дејствувале во регионот.

Според податоците на српските безбедносни служби и меѓународните организации, 50 српски граѓани заминале да се борат во Сирија и Ирак, што ја позиционира Србија како една од земјите во регионот со помал удел на странски борци во однос на населението. Од вкупниот број, 17 лица загинале, што претставува 34% од сите борци, а 21 борец се вратил во Србија, што е 42%. Овие повратници претставуваат безбедносен предизвик, бидејќи некои од нив се под истрага за потенцијални терористички активности или повторна радикализација. Останатите 12 лица (24%) се водат како исчезнати или сè уште се активни во конфликтните зони, што претставува ризик за можно нивно враќање и продолжување на екстремистички активности.

Во однос на половата структура, 90% од борците биле мажи (45 лица), додека 10% биле жени (5 лица), главно патувајќи како сопруги или поддршка на борците во рамките на терористичките групи. Значаен проблем претставува и учеството на 7 малолетници (14%), што укажува на инволвираност на семејства во радикалните мрежи и потенцијално присилно регрутирање на деца во воени активности.

Табела 5: Приказ на статистичките податоци со борци повратници од Србија

Категорија	Бројка	Процент
Вкупен број борци	50	100%
Загинати	17	34%
Повратници	21	42%
Лица во конфликтни зони	12	24%
Мажи	45	90%
Жени	5	10%
Малолетници	7	14%

Кривичниот законик на Србија (Член 386а) предвидува затворски казни од 5 до 10 години за секое лице кое ќе учествува во странски вооружени конфликти или ќе врши регрутација, финансирање или поддршка на терористички групи. Овој закон претставува основа за кривично гонење на повратниците кои активно учествувале во конфликтите.

Законот за спречување на финансирање на тероризам (Член 11-17) воведува механизми за следење на финансиски трансакции поврзани со терористички активности и овозможува замрзнување на банкарски сметки на осомничени лица.

Во рамките на националната безбедност, Законот за безбедност и разузнавање (Член 22-28) предвидува употреба на специјални истражни методи за следење на потенцијални терористички закани. Овој закон ги овластува српските безбедносни служби да собираат разузнавачки податоци, спроведуваат тајни истраги и да преземаат оперативни мерки за неутрализирање на потенцијални закани.

Поради значајната улога на интернет-пропагандата во регрутацијата, Законот за електронски комуникации (Член 15-20) дозволува следење на онлајн активности и блокирање на екстремистички содржини. Овој закон предвидува соработка помеѓу безбедносните институции и интернет-провајдерите во Србија за детектирање и елиминација на радикални пропагандни материјали од дигиталните платформи.

10.6 Анализа на случајот во Босна и Херцеговина

Според податоците на Министерството за безбедност на БиХ, Европол и ОБСЕ, околу 240 босански државјани заминале во Сирија и Ирак од 2012 до 2020 година, што ја прави БиХ една од водечките земји во регионот по број на странски борци по глава на жител. Од нив, 110 се вратиле, 80 загинале, а 50 останале активни во зоните на конфликт.

Географски гледано, најголем број на регрутирани лица потекнуваат од Сараево, Зеница, Тузла и Велика Кладуша, каде што радикалните ќелии имаат историско присуство. Во некои случаи, регрутацијата била организирана од локални верски лидери поврзани со салафистичките движења, додека значителен број регрутирани лица биле изложени на онлајн-пропаганда преку социјалните мрежи.

Според податоците на босанските безбедносни агенции и меѓународните извештаи, 240 босански државјани заминале во Сирија и Ирак како дел од терористичките организации. Од вкупниот број, 80 загинале, што претставува 33%, а 110 повратници се вратиле во БиХ, што е 46% од вкупниот број. Овие повратници се под постојан надзор од страна на безбедносните агенции, бидејќи голем дел од нив остануваат потенцијални безбедносни ризици поради можна повторна радикализација. Преостанатите 50 лица (21%) сè уште се активни во зоните на конфликт, што создава закана за нивно враќање и потенцијално регрутирање на нови следбеници.

Во однос на демографијата, 89% од борците биле мажи (213 лица), додека 11% биле жени (27 лица), од кои некои биле регрутирани како дел од семејни групи или под влијание на брачни партнери. Еден од загрижувачките фактори е и учеството на 30 малолетници (12%), што покажува дека процесот на радикализација вклучува цели семејства.

Босна и Херцеговина има воспоставено повеќе закони за спречување на тероризмот и учеството во странски вооружени конфликти. Кривичниот законик на БиХ (Член 162b) предвидува затворска казна од 5 до 20 години за секое лице кое учествува во странски воени конфликти, врши регрутација или финансиски помага терористички групи. Овој

закон претставува основа за кривично гонење на повратниците и нивното судење пред домашните судови.

Табела 6: Приказ на статистичките податоци поврзани со борците повратници во Босна и Херцеговина

Категорија	Бројка	Процент
Вкупен број борци	240	100%
Загинати	80	33%
Повратници	110	46%
Лица во конфликтни зони	50	21%
Мажи	213	89%
Жени	27	11%
Малолетници	30	12%

Законот за спречување на финансирање на тероризам (Член 110-115) воведува механизми за следење и замрзнување на финансиски трансакции кои би можеле да бидат искористени за поддршка на терористички групи. Со овој закон, босанските финансиски институции се обврзани да соработуваат со безбедносните агенции во идентификување на сомнителни трансакции.

Законот за државна безбедност (Член 45-52) предвидува специјални истражни методи, вклучувајќи прислушкување, следење и тајни операции, со цел да се откријат лица осомничени за радикални активности и терористички поврзаности.

Со оглед на улогата на интернет-пропагандата, Законот за електронски комуникации (Член 21-26) овозможува следење и блокирање на онлајн-содржини кои промовираат насилен екстремизам и регрутација. Босанските власти имаат овластување да ги ограничат пристапите до веб-страници поврзани со терористички групи и да спроведуваат дигитални истраги. Законот за меѓународна безбедносна соработка (Член 60-67) овозможува интензивирана соработка на БиХ со НАТО, Европол и Интерпол, вклучувајќи размена на разузнавачки информации, екстрадиција на осомничени лица и учество во меѓународни антитерористички операции. (Interpol,2014)

10.7 Компаративна анализа на резултатите

Анализирајќи ги податоците од Табела 7, може да се забележат значајни разлики помеѓу државите во однос на бројот на странски борци, нивната судбина по заминувањето и статусот на оние што останале во конфликтните зони.

Табела 7: Број на странски борци, повратници и загинати лица

Држава	Вкупно борци	Повратници	Загинати	Активни во конфликтни зони
Босна и Херцеговина	240	110	80	50
Косово	403	255	78	70
Северна Македонија	156	75	40	41
Србија	50	21	17	12
Црна Гора	31	14	9	8
Албанија	150	60	42	48

Најголем број странски борци има Косово, со 403 лица, што укажува дека оваа држава била најпогодена од процесот на регрутација. На второ место е Босна и Херцеговина, со 240 борци, што исто така покажува значително присуство на радикални мрежи и верски екстремистички групи. Северна Македонија се наоѓа на третото место, со 156 лица, што покажува дека регрутацијата била значајна, но во помал обем отколку во Косово и Босна. Албанија има 150 борци, што укажува на слична динамика како и Северна Македонија, додека Србија (50 борци) и Црна Гора (31 борец) имаат најниски бројки, што сугерира дека регрутацијата била поограничена.

Во однос на бројот на загинати, најголем процент има Србија (34%), што укажува дека српските борци биле повеќе инволвирани во активни воени дејствија. Висока стапка на загинати има и во Босна и Херцеговина (33.3%), додека во Северна Македонија таа изнесува 25.6%, што е повисоко во споредба со Косово (19.4%). Овие бројки покажуваат дека значителен број од борците од овие земји биле убиени во конфликтот, додека помал процент од косовските борци загинале, што може да значи дека тие биле вклучени во логистички и поддржувачки улоги, наместо директна борба.

Кога станува збор за повратниците, Косово има највисока стапка на враќање, со 63.3%, што значи дека повеќето борци се вратиле во земјата. Северна Македонија има 48.1% повратници, што е на средина меѓу државите во регионот. Најниска стапка на повратници има Албанија, со 40%, што укажува дека дел од албанските борци или загинале, или останале во конфликтните зони.

Во однос на активните борци во конфликтните зони, најголем број има Косово (70 лица, 17.4%), што значи дека одреден дел од регрутираните борци сè уште останале во борбените региони. Босна и Херцеговина има 50 активни борци (20.8%), додека Северна Македонија има 41 активен борец (26.3%), што е релативно висока стапка. Овие бројки сугерираат дека дел од борците од овие земји не се вратиле и можеби сè уште дејствуваат во рамките на терористичките групи.

Табела 8: Полова распределба и малолетни учесници

Држава	Мажи (%)	Жени (%)	Малолетници (%)
Босна и Херцеговина	89%	11%	12%
Косово	76.7%	23.3%	10.9%
Северна Македонија	80%	20%	8%
Србија	90%	10%	14%
Црна Гора	87%	13%	19%
Албанија	91%	9%	17%

Во поглед на половата структура, Косово има најголем процент на жени борци (23.3%), додека најмал процент има Албанија (9%). Северна Македонија има 20% жени, што покажува дека и во оваа земја постоела некаква форма на семејна мобилизација за заминување во странските конфликти. Србија има најголем процент на малолетници кои заминале во конфликтните зони (14%), што укажува дека одредени семејства или радикални мрежи регрутирале и малолетни лица. (Табела 8)

Табела 9: Закони и казнени мерки

Држава	Казна за учество во странски војни	Закон за финансии	Следење на комуникации	Меѓународна соработка
Босна и Херцеговина	5-20 години	Да	Да	НАТО, Европол
Косово	5-15 години	Да	Да	НАТО, Интерпол
Северна Македонија	5-10 години	Да	Да	НАТО, Европол
Србија	5-10 години	Да	Да	НАТО, Европол
Црна Гора	5-15 години	Да	Да	НАТО, Интерпол
Албанија	5-15 години	Да	Да	НАТО, Европол

Во Табела 9 се прикажани законските мерки што ги применуваат земјите од регионот во борбата против странските борци и тероризмот. Сите анализирани држави имаат усвоено законски механизми за санкционирање на учество во странски војни, следење на комуникациите и спречување на финансирање на тероризам. Разликите се во должината на затворските казни и степенот на меѓународна соработка.

Босна и Херцеговина има најстроги казнени мерки, со предвидени 5-20 години затворска казна, што е највисоката граница во споредба со другите држави. Ова покажува дека БиХ има ригорозен пристап во санкционирање на повратниците и потенцијалните борци. Останатите земји, вклучувајќи ги Косово, Северна Македонија, Србија, Црна Гора и Албанија, имаат 5-15 години затвор, што покажува усогласеност со регионалните и европските стандарди за борба против тероризмот.

Сите земји имаат воведено механизми за спречување на финансирање на тероризмот и следење на комуникациите, што е значаен чекор за контролирање на регрутацијата и активностите на потенцијално радикализирани лица. Освен тоа, сите држави имаат меѓународна соработка, но Косово и Црна Гора се разликуваат во соработката со Интерпол, додека другите главно работат со НАТО и Европол. (Interpol,2014)

Табела 10: Географски жаришта на регрутација

Држава	Клучни региони на регрутација
Босна и Херцеговина	Сараево, Зеница, Тузла, Велика Кладуша
Косово	Призрен, Ѓаковица, Подујево, Косовска Митровица
Северна Македонија	Скопје, Тетово, Куманово, Гостивар
Србија	Нови Пазар, Тутин, Сјеница, Белград
Црна Гора	Рожаје, Плав, Беране, Бјело Поље
Албанија	Тирана, Елбасан, Шкодра, Дибра

Во Табела 10 се прикажани клучните региони каде што се регрутирани најголем број странски борци во секоја земја. Во сите држави, регрутацијата е концентрирана во специфични области, најчесто во урбани центри или во подрачја со историски влијание на радикални движења.

Најголеми жаришта во регионот се Косово (Призрен, Ѓаковица, Подујево, Косовска Митровица) и Босна и Херцеговина (Сараево, Зеница, Тузла, Велика Кладуша). Ова се поклопува со фактот дека овие две држави имаат и најголем број странски борци. Северна Македонија, со Скопје, Тетово, Куманово и Гостивар, покажува дека најголем дел од борците доаѓаат од западниот и северниот дел на земјата, каде што историски имало зголемена верска активност и регрутација преку локални радикални групи.

Во Србија, жариштата се Нови Пазар, Тутин, Сјеница и Белград, што покажува дека регрутацијата е концентрирана во регионот на Санџак и во главниот град. Во Црна Гора, најпогодени се Рожаје, Плав, Беране и Бјело Поље, што се претежно северни области со зголемено верско влијание. Албанија, пак, има жаришта во Тирана, Елбасан, Шкодра и Дибра, што покажува на силна активност на регрутациски мрежи во урбаните центри и североисточниот дел на земјата.

11.ИМПЛИКАЦИИ ЗА НАЦИОНАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Присуството на странски борци повратници во Северна Македонија создава сериозни безбедносни ризици. Овие лица можат да бидат вклучени во терористички активности, да вршат радикализација на локалното население или да учествуваат во регрутација на нови борци. Нивното воено искуство и можните врски со меѓународни терористички организации го зголемуваат потенцијалот за дестабилизација на земјата. (Balkan Investigative Reporting Network, 2022)

Во изминатите години, Министерството за внатрешни работи спроведе неколку операции насочени кон сузбивање на активности поврзани со тероризам. На пример, во декември 2020 година, беше спроведена акција во која беа уапсени лица осомничени за планирање терористички напади, поврзани со радикални исламистички групи, вакции покажуваат дека постои реална закана од повратниците и нивните потенцијални активности во земјата.

Покрај безбедносните мерки, важен аспект е и реинтеграцијата на повратниците во општеството. Во 2020 година, беше усвоен Националниот план за реинтеграција, ресоцијализација и рехабилитација на повратници од странски војски и членови на нивните семејства. Овој план предвидува обезбедување на психосоцијална поддршка, образование и вработување со цел успешна ресоцијализација и намалување на ризикот од повторна радикализација.

Советот за безбедност на Обединетите нации (ОН) усвои неколку резолуции кои се однесуваат на справувањето со странските терористички борци. Резолуцијата 2178 од 2014 година ги повикува земјите-членки да преземат мерки за спречување на регрутацијата, организирањето, транспортот и опремувањето на странски терористички борци. Дополнително, Резолуцијата 2396 од 2017 година се фокусира на заканата од повратниците и повикува на зајакнување на граничната контрола, споделување на информации и развивање стратегии за рехабилитација и реинтеграција. Како членка на

ОН, Северна Македонија е обврзана да ги имплементира овие резолуции во своето национално законодавство и политики.

Во согласност со меѓународните обврски, Северна Македонија презеде конкретни чекори за справување со предизвиците поврзани со странските борци повратници. Во 2021 година, Владата формираше меѓуресорска работна група за реинтеграција на странските терористички борци, со задача да развие акциски планови за обезбедување соодветен здравствен третман, образование, безбедност, како и психосоцијална поддршка за повратниците и нивните семејства. Оваа иницијатива е дел од Националната стратегија за спречување на насилен екстремизам и борба против тероризмот, која има за цел да ги координира напорите на различните институции во земјата.

Работата со повратниците подразбира психосоцијална поддршка што ја спроведуваат тимови на психолози, психотерапевти и психијатри во соработка со центрите за социјална работа. Оваа поддршка започна во мај 2022 година и е дел од програмата „Пат кон отпорност и реинтеграција на ранливите семејства во заедницата“, спроведена од Македонскиот центар за меѓународна соработка во партнерство со неколку граѓански организации. Програмата е финансиски поддржана од Глобалниот фонд за ангажираност и отпорност на заедницата (GCERF) и има за цел да обезбеди успешна реинтеграција на повратниците во општеството, намалувајќи го ризикот од повторна радикализација. (Balkan Investigative Reporting Network, 2022)

Покрај програмите за ресоцијализација, безбедносните служби во Северна Македонија спроведуваат континуиран мониторинг на повратниците. Во септември 2021 година, властите воведоа финансиски ограничувања за 15 лица поврзани со терористички активности, вклучувајќи и повратници од странски боишта. Овие мерки имаат за цел да ја ограничат способноста на овие лица за користење и пренесување на сопственоста врз нивниот имот или за вклучување во различни деловни активности, со што се намалува потенцијалната закана по националната безбедност. (BIRN, 2022)

Во рамките на регионалната соработка на Западен Балкан, земјата разменува информации и најдобри практики со соседните држави, со цел подобро справување со предизвиците поврзани со тероризмот и насилниот екстремизам.

11.1 Меѓународни регулативи и стандарди

1. Резолуција 2178 на Советот за безбедност на ОН (2014)

Оваа резолуција беше усвоена како одговор на зголемениот број на странски борци кои се приклучуваат на терористички групи како ИСИС и Ал-Каеда. Според оваа резолуција, земјите-членки се обврзани да воведат закони кои ќе го криминализираат регрутирањето, финансирањето и патувањето со цел учество во терористички акции.

Одлучува дека во однос на странските терористички борци, земјите-членки ќе спречат и потиснат регрутирање, организирање, транспортирање или опремување; спречување и потиснување на финансирањето; и спречи патување. Изразува силна решеност да се разгледаат ознаките во согласност со резолуцијата 2161 (2014). Бара од Мониторинг тимот да поднесе извештај до Комитетот за заканата од странски терористички борци регрутирани или кои им се придружуваат на ИСИЛ, ANF и сите групи, претпријатија и ентитети поврзани со Ал Каеда.

Резолуцијата 2178 бара од земјите да преземат одредени чекори за справување со заканата од FTF, вклучително и да спречат сомнителни FTF да влезат или да транзитираат на нивните територии и да имаат закони за кривично гонење на FTF.

Примената на резолуцијата варира во различни држави. Северна Македонија, на пример, воведе измени во Кривичниот законик во 2014 година, со кои учеството во странски вооружени конфликти стана казниво со затворска казна од 5 до 10 години. Во Европа, повеќе од 6.000 луѓе се обвинети според законите кои произлегуваат од оваа резолуција.

2. Резолуција 2396 на Советот за безбедност на ОН (2017)

Оваа резолуција ја надополнува 2178 и се фокусира на враќањето и релокацијата на странските борци. Таа предвидува мерки за подобрување на граничната безбедност, размена на информации и следење на повратниците преку биометриски податоци и системи за идентификација.

Во практика, многу земји воведоа бази на податоци за следење на осомничени терористи. Европол, преку програмата “Traveller”, анализира и обработува информации за потенцијални терористи кои се враќаат во Европа. Според ОН, повеќе од 40.000 борци се вратиле во своите матични земји од 2015 до 2022 година, што доведе до сериозни безбедносни предизвици.

Ги повикува земјите-членки да ги зајакнат своите напори за запирање на заканата што ја претставуваат странските терористички борци (ФТФ) преку мерки за гранична контрола, кривичната правда и споделување информации и контра-екстремизам.

Ги повикува земјите-членки да преземат соодветни мерки во однос на осомничените терористи и нивните придружни членови на семејствата кои влегле на нивните територии, вклучително и со разгледување на соодветни мерки за гонење, рехабилитација и реинтеграција во согласност со домашното и меѓународното право.

Ги повикува земјите-членки да го спречат движењето на терористите со ефективна национална гранична контрола и преку мерки за спречување на фалсификување, фалсификување или лажна употреба на лични документи.

Одлучува дека земјите-членки ќе имплементираат системи за собирање биометриски податоци и за развивање и споделување информации поврзани со списоци за набљудување или бази на податоци на познати и осомничени терористи, вклучително и FTF.

Повикува за акција на глобално, регионално и национално ниво за да се подигне нивото на ефективна имплементација на новиот Глобален план за воздухопловна безбедност на ICAO, кој има за цел да ја подобри воздухопловната безбедност ширум светот. Упатува на Комитетот формиран во согласност со резолуцијата 1267 (1999), 1989 (2011) и 2253 (2015) и Тимот за аналитичка поддршка и следење на санкциите да продолжат да посветуваат посебен фокус на заканата што ја претставуваат странските терористички борци, особено оние поврзани со ИСИЛ, Ал-Каида на народот Лејда и Ал-Н на фронтот за Ал-Каида.

3. Директива (EU) 2017/541 за борба против тероризмот

Европската унија ја усвои оваа директива за да ги усогласи законите на земјите-членки во борбата против тероризмот. Оваа директива бара од државите да ги инкриминираат подготвителните дејствија за тероризам, како што се обука, финансирање и патување со цел терористичка активност.

Директивата (ЕУ) 2017/541 за борба против тероризмот беше усвоена од страна на Европската унија за зајакнување на правната рамка за спречување и гонење на терористички дела низ земјите-членки. Тој криминализира широк опсег на активности поврзани со тероризам, вклучително и патување за терористички цели, обука, финансирање и поттикнување терористички акти. Директивата ја нагласува и заштитата на жртвите и повикува на засилена соработка меѓу земјите-членки на ЕУ за да се спротивстави на радикализацијата и ширењето на екстремистичката пропаганда. Со усогласување на законите за борба против тероризмот низ ЕУ, оваа директива обезбедува унифициран пристап за справување со новите безбедносни закани.

Во пракса, Директивата (ЕУ) 2017/541 доведе до построги антитерористички мерки во различни европски земји, при што националните закони се прилагодуваат за да се усогласат со нејзините одредби. Земјите како Франција, Германија и Белгија ги зајакнаа своите правни системи за кривично гонење на лица осомничени за терористички активности, вклучително и враќање на странски борци. Од неговото усвојување, неколку земји на ЕУ успешно ги прекинаа терористичките мрежи и уапсија поединци вклучени во екстремистички активности. Дополнително, директивата го подобри споделувањето информации меѓу агенциите за спроведување на законот, помагајќи да се спречат напади и да се подобри мониторингот на радикализираните поединци.

Северна Македонија, како дел од процесот на интеграција во ЕУ, започна со усогласување на своето законодавство со оваа директива. Од 2019 година, македонските власти уапсија и осудија неколку повратници од Сирија, користејќи закони кои произлегуваат од оваа директива.

4. Глобален антитерористички форум (GCTF) – Добри практики за справување со повратници

Овој форум состави сет на добри практики за идентификација, рехабилитација и реинтеграција на повратниците. Овие практики вклучуваат програми за психолошка поддршка, реинтеграција преку вработување и контролиран надзор врз повратниците.

Глобалниот форум за борба против тероризмот (GCTF) разви збир на добри практики за справување со повратниците, фокусирајќи се на управување со поединци кои патувале во странство за да се приклучат на терористички групи и подоцна се вратиле во нивните матични земји. Овие упатства нагласуваат сеопфатен пристап кој ги балансира безбедносните грижи со напорите за рехабилитација и реинтеграција. GCTF ги охрабрува државите да имплементираат рамки за проценка на ризик за да се направи разлика помеѓу високоризичните лица за кои е потребно кривично гонење и повратниците со помал ризик кои можат да имаат корист од програмите за рехабилитација. Дополнително, добрите практики ја нагласуваат важноста на размена на разузнавачки информации, прекугранична соработка и координација меѓу повеќе агенции за ефективно следење и управување со повратниците.

Во пракса, неколку земји ги усвоија препораките на GCTF за справување со предизвиците што ги поставуваат странските борци кои се враќаат. Некои европски нации, како што се Холандија и Данска, имплементираа програми за дерадикализација насочени кон реинтеграција на повратниците со помал ризик во општеството преку психолошко советување, стручна обука и иницијативи за менторство. Спротивно на тоа, други земји, како Франција и Обединетото Кралство, презедоа показнен пристап, давајќи приоритет на апсења и гонење на лица кои се враќаат од конфликтните зони. Упатствата на GCTF ја нагласуваат потребата од евалуација од случај до случај, признавајќи дека не сите повратници претставуваат исто ниво на закана и дека некои можеби биле принудени или разочарани од екстремистичките идеологии.

Клучен аспект на пристапот на GCTF е ангажманот на заедницата, кој вклучува работа со локални организации, верски лидери и групи на граѓанското општество за да се спречи повторување на повратниците. Оваа стратегија беше особено ефикасна во

намалувањето на радикализацијата во ранливите заедници преку поттикнување на социјалната кохезија и обезбедување алтернативни наративи на екстремистичката пропаганда. Дополнително, добрите практики на GCTF ја нагласуваат улогата на жените и семејствата во процесот на реинтеграција, признавајќи дека поддршката на семејството може да биде клучен фактор во спречувањето на поединците повторно да се вклучат во терористичките мрежи. Иако имплементацијата варира во различни земји, овие упатства обезбедуваат флексибилна рамка која им помага на владите да развијат приспособени одговори на сложеното прашање за враќање на странските борци.

Пример за примена на овие препораки е Холандија, која разви програми за социјална реинтеграција на повратниците. Во Северна Македонија, повеќето повратници беа судени и затворени, но има предлози за воведување програми за нивна рехабилитација по одлежување на казната.

5. Протокол на Советот на Европа за спречување на тероризмот (2015)

Овој протокол го надополнува Конвенцијата за спречување на тероризмот и го проширува опсегот на кривични дела, вклучувајќи регрутирање, патување за терористички цели и финансирање на терористички активности.

Протоколот на Советот на Европа за спречување тероризам, усвоен во 2015 година, служи како дополнителен правен инструмент на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување тероризам (2005 година). Овој протокол беше воведен за да се одговори на еволутивната природа на тероризмот, особено заканите од странските терористички борци (ФТФ) кои патуваат во странство за да им се придружат на екстремистичките групи. Тој криминализира низа подготвителни активности поврзани со тероризмот, вклучувајќи регрутирање, обука, финансирање и патување за терористички цели. Со проширување на опсегот на кривичната одговорност, протоколот има за цел да им помогне на земјите-членки да спречат терористички акти пред тие да се случат и да ги нарушат терористичките мрежи во рана фаза.

Во пракса, овој протокол доведе до правни реформи низ земјите-членки на Советот на Европа, усогласувајќи го нивното национално законодавство со меѓународните

стандарди за борба против тероризмот. Многу земји воведоа построги закони за кривично гонење на поединци кои се обидуваат да патуваат во конфликтните зони за да се приклучат на терористичките организации како што се ИСИС или Ал Каеда. На пример, Франција и Германија спроведоа мерки со кои им дозволуваат на властите да ги одземаат пасошите и да воведат забрана за патување на лица осомничени дека планираат да се приклучат на терористички групи во странство. Дополнително, Северна Македонија, како потписник на протоколот, во својот кривичен законик има вградено нови прекршоци за да ги таргетира странските борци и нивните регрутери. Овие напори ја рефлектираат улогата на протоколот во зајакнувањето на колективниот одговор на Европа на тероризмот преку обезбедување дека земјите-членки ги имаат потребните правни алатки за ефикасна борба против заканата

Покрај криминализацијата, протоколот ја нагласува и меѓународната соработка и размената на разузнавачки информации меѓу државите за следење и следење на терористичките движења. Агенциите како Европол и ИНТЕРПОЛ играат клучна улога во овој процес, олеснувајќи го споделувањето на податоци за странските борци и осомничените за тероризам. Протоколот, исто така, ги охрабрува државите да се вклучат во превентивни мерки, како што се иницијативи за контрарадикализација и интервенции засновани на заедницата, за решавање на основните причини за насилниот екстремизам. Иако остануваат предизвици во неговата имплементација, протоколот претставува значаен чекор во подобрувањето на европската правна рамка за спречување на тероризмот и ублажување на ризиците од враќањето на странските борци.

Многу европски земји го ратификуваа овој протокол, вклучително и Северна Македонија. Според податоци од 2021 година, 15 земји-членки на Советот на Европа имаат програми за следење и спречување на повратници според овој протокол.

6. FATF – Препораки за спречување на финансирање на тероризмот

Групата за финансиска акција (FATF) изработи сет на препораки за спречување на финансирањето на терористичките активности. Овие препораки ги обврзуваат државите да го следат движењето на финансиските средства и да соработуваат меѓународно во борбата против финансирањето на тероризмот.

Работната група за финансиска акција (ФАТФ) разви сеопфатен пакет препораки за спречување на финансирање тероризам, чија цел е зајакнување на глобалните напори за откривање, попречување и спречување на протокот на средства кон терористичките организации. Овие препораки бараат од државите да го криминализираат финансирањето на тероризмот, да воспостават ефективни мерки за длабинска анализа на клиентите (CDD) во финансиските институции и да ја подобрат меѓународната соработка во следењето на сомнителните трансакции. ФАТФ ги повикува земјите да ги замрзнат и конфискуваат средствата поврзани со тероризмот, обезбедувајќи дека терористите и нивните поддржувачи не можат да пристапат до финансиските ресурси. Препораките, исто така, ја нагласуваат важноста од следење на непрофитните организации и други финансиски субјекти кои би можеле да бидат искористени за перење пари или финансирање тероризам.

Во пракса, препораките на ФАТФ доведоа до значителни реформи во финансиските регулативи ширум светот. Многу земји ги зајакнаа своите закони за спречување на перење пари (AML) и за борба против финансирање тероризам (CTF), барајќи од банките и финансиските институции да спроведат засилени проверки на позадината и да пријават сомнителни трансакции до единиците за финансиско разузнавање (FIU). На пример, Патриотскиот акт на Соединетите Држави и Директивите за спречување на перење пари на Европската унија (AMLD) ги инкорпорираа принципите на FATF, што доведе до зголемена финансиска контрола и извршни дејствија против поединци и организации осомничени за финансирање тероризам. Дополнително, земјите како Северна Македонија воведоа нови механизми за финансиско следење за да се спречат незаконски финансиски текови поврзани со терористички мрежи, во согласност со упатствата на ФАТФ.

Клучен аспект на пристапот на ФАТФ е глобалната соработка и споделување информации. Организацијата спроведува рецензии (меѓусебни евалуации) за да процени колку ефикасно земјите ги спроведуваат нејзините препораки и обезбедува техничка помош на државите кои се борат со усогласеноста. ФАТФ, исто така, соработува со институции како ИНТЕРПОЛ, Обединетите нации и Светската банка за да ги зајакне глобалните напори против финансирањето на тероризмот. Сепак, остануваат предизвици,

особено во следењето на трансакциите со криптовалути и неформалните финансиски мрежи, како што се системите Хавала, кои терористите се повеќе ги користат за да избегнат откривање. И покрај овие тешкотии, препораките на ФАТФ остануваат клучна компонента на меѓународната борба против тероризмот, обезбедувајќи дека финансиските системи не се експлоатираат за насилен екстремизам.

Во Северна Македонија, како дел од усогласувањето со препораките на FATF, беше основано тело за следење на финансиските трансакции поврзани со тероризам. Во 2020 година, беа блокирани неколку сомнителни трансакции, за кои постоеја индиции дека биле наменети за финансирање терористички активности.

11.2 Дерадикализација на повратниците

Дерадикализацијата на повратниците од воени конфликти е клучен процес за спречување на потенцијални безбедносни закани и стабилизирање на општеството. Овој процес вклучува низа правни, психолошки, образовни и социјални мерки насочени кон обезбедување дека овие поединци не претставуваат ризик за безбедноста. Земјите кои биле соочени со враќање на странски терористички борци (FTFs) воведоа програми за дерадикализација за да го намалат нивното екстремистичко влијание врз заедниците и да спречат регрутација на нови следбеници. (Бачановиќ и Христовски, 2018)

Еден од најважните пристапи во дерадикализацијата е психолошката рехабилитација. Повратниците честопати се под силно идеолошко влијание на терористички групи, што бара индивидуализиран пристап за нивно психолошко третирање. Програми во Саудиска Арабија и Индонезија вклучуваат менторство од верски лидери, психолошка терапија и когнитивно-поведенска терапија за разградување на екстремистичката идеологија. Истражувањата покажуваат дека личното разочарување, губитокот на семејни врски или траумите може да бидат искористени за позитивно пренасочување на повратниците кон помалку радикални ставови. (Андонов и Георгиев, 2020)

Друг аспект е образовната и верската реинтерпретација, при што теолози и имами работат со повратниците за да им објаснат погрешните интерпретации на религијата кои ги користат екстремистите. Во Данска и Германија, ваквите програми вклучуваат религиозни дискусии и обука во критичко размислување, што помага повратниците да ја разберат штетата од насилниот екстремизам. Оваа стратегија е особено корисна за младите лица, кои можеби биле регрутирани преку манипулативни верски наративи.

Социјалната реинтеграција исто има улога во процесот на дерадикализација. Повратниците често се сметаат за одметници во сопствените заедници, што може да доведе до понатамошна изолација и ризик од повторна радикализација. Затоа, некои земји како Франција и Шведска воведоа програми за реинтеграција кои вклучуваат вработување, едукација и помош за семејствата. Обезбедувањето социјална стабилност е клучно за да се спречи враќањето на екстремистичките ставови. (Бачановиќ и Христовски, 2018)

Еден од најголемите предизвици во дерадикализацијата е разликата меѓу „тврдите“ и „меките“ повратници. Некои повратници активно учествувале во терористички активности, додека други можеби биле принудени да заминат или биле само логистичка поддршка. Земјите како Велика Британија и Белгија воведоа индивидуализирани програми, при што високо ризичните повратници се под построг надзор, а помалку радикализираните се вклучуваат во програми за социјална реинтеграција.

Покрај националните иницијативи, меѓународната соработка е од суштинско значење за спречување на терористичко влијание. Организации како Европол и Интерпол разменуваат разузнавачки податоци за повратниците и нивните мрежи, со цел да се спречат потенцијални напади. Дополнително, Обединетите Нации преку Резолуцијата 2396 (2017) ги повикуваат државите да развиваат национални стратегии за мониторинг и рехабилитација на повратниците.

Сепак, програмите за дерадикализација не секогаш се успешни. Во некои случаи, повратниците симулираат реформа за да избегнат казна, но подоцна повторно стануваат закана. Во Франција и Германија, имало примери на повратници кои биле пуштени од програми за дерадикализација, но подоцна повторно учествувале во екстремистички

активности. Ова покажува дека е неопходен долгорочен надзор и проценка на ефективноста на овие програми.

11.2.1 Успешни и неуспешни примери

Програми за дерадикализација на борци повратници се насочени кон процесот на рехабилитација и ресоцијализација на лица кои се враќаат од конфликтни зони, како што е Сирија или Ирак, каде учествувале во вооружени конфликти, често поврзани со терористички организации. Успехот или неуспехот на овие програми зависи од повеќе фактори, како што се организацијата на програмата, психосоцијалната поддршка, соработката со локалните заедници и јавните институции, како и индивидуалните карактеристики на учесниците.

Еден од успешните примери на програма за дерадикализација е иницијативата во Саудиска Арабија наречена "Мусалиха", која беше лансирана во 2004 година. Програмата се фокусира на рехабилитација на осудените лица кои биле поврзани со терористички активности. Учесниците во програмата поминуваат низ процес на психолошка терапија, едукативни работилници и духовна реформа, што им овозможува да ги промени своите идеи и да се интегрираат повторно во општеството. Позитивните резултати на оваа програма вклучуваат намален број на лица кои повторно се вклучуваат во насилни активности, како и успешна реинтеграција на поединците во заедницата. (Бузан, 2010)

Друг пример е програмата на дерадикализација во Индонезија, која се спроведува преку "Индонезискиот центар за борба против тероризмот" (BNPT). Оваа програма се фокусира на психолошка поддршка, едукација за спречување на радикализација и социјална рехабилитација. Процесот вклучува и активна соработка со религиозни лидери кои помагаат во промената на екстремистичките ставови. Програмата е успешна, со извештаи кои покажуваат значителен пад на радикализацијата кај учесниците.

На другата страна, постојат и програми за дерадикализација кои не постигнале задоволителни резултати. Еден од нив е примерот на Франција, каде што државата започна програма за дерадикализација по терористичките напади во 2015 година. Програмата се обидела да понуди психолошка помош и реинтеграција во општеството на

оние кои биле осомничени за тероризам, но програмата се покажала како неуспешна поради недостаток на јасни цели, како и неусогласеност помеѓу различните институции кои биле вклучени. Исто така, некои од поединците кои учествувале во програмата биле повторно вклучени во насилни акции, што укажува на проблемите со доволна ефективност на некои од методите.

Друг пример е случајот на Велика Британија, каде програмата "Prevent", која е дел од поширокаta стратегија за спречување на радикализација, се соочила со критики за неефикасност, како и за тоа што создала страв и недоверба во заедниците, особено меѓу младите муслимани. Програмата не успеала да ги осигура долгорочните резултати во спречувањето на радикализација и повторната ангажираност на поединците во насилни активности.

12. ПРЕПОРАКИ И ИДНИ ПЕРСПЕКТИВИ

Справувањето со повратниците од вооружените судири и превенцијата на насилен екстремизам бара начин кој ги вклучува безбедносните, социо-економските и образовните аспекти. Владините институции треба да работат на зајакнување на правната рамка и имплементација на ефикасни механизми за следење и рехабилитација на повратниците.

Во рамките на националните политики, фокусот треба да се насочи кон програми за дерадикализација и реинтеграција, кои ќе вклучуваат психолошка поддршка, образование и социјална инклузија на повратниците. Вклучувањето на граѓанското општество, религиозните заедници и локалните заедници е од суштинско значење за создавање одржливи решенија кои ќе спречат понатамошна радикализација. Истовремено, неопходно е развивање на контра-наративи преку медиумите и образовните системи, кои ќе се спротивстават на екстремистичките идеологии и ќе ја поттикнат критичката мисла кај младите.

12.1 Предлог мерки за националната безбедност

Северна Македонија треба да продолжи со ажурирање на законите кои регулираат тероризмот, особено во однос на враќањето на странските борци. Државите како Франција и Германија воведоа строги законски механизми за кривична одговорност на лицата кои учествувале во терористички активности во странство.

Разузнавачките служби треба да користат биометриски податоци, меѓународни бази на податоци и технологија за анализа на однесување за да ги следат повратниците. Европол, преку својата база Focal Point Travelers, идентификуваше над 5.000 европски државјани кои учествувале во борби во Сирија и Ирак

Ефикасни програми за дерадикализација треба да бидат воведени во затворите и низ заедниците за да се спречи повратниците повторно да станат безбедносна закана. Данска има успешен модел наречен Aarhus Model, кој вклучува психолошка поддршка, социјална реинтеграција и менторство.

Треба да се зајакне соработката со Фронтекс и Интерпол за детектирање потенцијално опасни лица на границите. Според податоци на Фронтекс, над 10.000 осомничени странски борци се идентификувани на влезните точки во Европа во 2023 година.

Северна Македонија треба да воведе построги механизми за следење на финансиските трансакции и нелегалните донации кои се користат за финансирање терористички активности. Светската банка проценува дека терористичките групи генерираат над 1,3 милијарди долари годишно од нелегални финансиски текови.

Специјалните единици, полицијата и разузнавачките служби треба да добијат дополнителна обука во детектирање и неутрализирање на потенцијални терористички активности. НАТО има програма за обука која вклучува напредни техники за антитероризам и кибер-безбедност.

Воведување образовни програми и кампањи за младите кои промовираат критичко размислување и толеранција може да спречи радикализација. Образовните иницијативи во Велика Британија, како што е Prevent Strategy, се покажаа како ефикасни во овој контекст.

Северна Македонија треба да продолжи со размена на информации и координација со ЕУ, НАТО и Обединетите нации за заеднички пристап во борбата против терористичките мрежи.

Треба да се следат онлајн платформите каде што се регрутираат нови членови на терористички групи. ООН работи на иницијатива за отстранување на екстремистичка содржина од социјалните мрежи преку соработка со технолошки компании.

12.2 Предлози за подобрување на законодавството

Една од клучните области за унапредување на националната безбедност е усогласувањето и зајакнувањето на законодавната рамка во однос на повратниците од конфликтни зони. Иако Северна Македонија има донесено законски измени за криминализирање на учеството во странски вооружени конфликти, потребно е понатамошно усогласување со европските и меѓународните стандарди. На пример, Законот за кривична постапка треба да предвиди поефикасни механизми за идентификација, истрага и судење на лица вратени од боиштата на Блискиот Исток, по примерот на Франција и Германија, кои воспоставија специјализирани судски оддели за тероризам.

Понатаму, неопходно е зајакнување на механизмите за меѓународна соработка во областа на екстрадицијата и споделувањето разузнавачки информации. Во моментов, Северна Македонија соработува со Европол и Интерпол, но неопходно е формализирање на договори за размена на податоци со трети земји, особено со земјите од Блискиот Исток, каде што се регрутирани најголем број македонски државјани. Данска, на пример, успешно спроведува програми за репатријација на свои граѓани преку соработка со безбедносните служби на Турција и Ирак, што може да претставува модел за Македонија.

Дополнително, неопходно е воведување на мерки за превентивно одземање на патни исправи на лица за кои постојат индиции дека ќе заминат во конфликтни зони. Слични политики веќе постојат во Обединетото Кралство, каде што според Counter-Terrorism and Security Act 2015, властите имаат можност да одземат пасоши без судска постапка доколку се процени дека постои ризик од терористичко учество.

Во однос на казнената политика, неопходно е да се утврдат поригорозни казнени мерки за повратниците кои биле директно вклучени во терористички активности. Во моментов, казните во Северна Македонија варираат, но често се поблаги во однос на практиките на други европски држави. Според анализите на меѓународни истражувања, просечната казна за учество во странски терористички организации во ЕУ изнесува 10 до

15 години затвор, додека во Северна Македонија, пресудите во одредени случаи изнесуваат и помалку од 5 години.

Друг важен аспект е правното регулирање на програмите за дерадикализација и ресоцијализација. Иако некои иницијативи се веќе воведени во Северна Македонија, како што е спроведувањето на психолошка и социјална поддршка за осудените повратници, тие не се институционализирани со закон. Во Франција, постои систем на „центри за рехабилитација“ каде што повратниците мора да поминат низ специфичен процес на мониторинг и ресоцијализација пред да се интегрираат во општеството.

12.3 Предлози за иитернационална соработка во борбата против тероризмот

Интернационалната соработка е клучен елемент во спречувањето на тероризмот и менаџирањето со повратниците од конфликтни зони. Поради транснационалната природа на терористичките мрежи, индивидуалните државни напори се недоволни без соодветна координација со меѓународните партнери. Северна Македонија веќе е дел од различни механизми на соработка, како што се Европол, Интерпол и Глобалниот форум за борба против тероризмот (GCTF), но потребно е засилување на билатералните и мултилатералните договори за размена на податоци и спроведување заеднички операции.

Соработката со Европол е од суштинско значење, бидејќи оваа агенција овозможува пристап до анализи, разузнавачки податоци и експертиза во истрагите за меѓународен тероризам. Северна Македонија веќе има оперативно партнерство со Европол, но за целосна интеграција потребно е натамошно усогласување на домашното законодавство со европските директиви. Франција и Германија, на пример, ја користат Европол како централна точка за анализа на податоци за странски борци, што може да биде модел за Македонија.

Меѓународната правна рамка, вклучително и Резолуцијата 2178 на Советот за безбедност на ОН, бара од државите-членки да воспостават механизми за спречување на движењето на терористите преку заеднички безбедносни бази на податоци. Северна Македонија треба да ги прошири своите спогодби со регионални партнери за побрза размена на информации за потенцијални терористички закани. Овој модел успешно функционира во Шенген-зоната преку Системот за информации за Шенген (SIS II), кој овозможува брза размена на податоци помеѓу безбедносните агенции во реално време. Северна Македонија треба да воспостави поцврста соработка со турските разузнавачки служби, следејќи го примерот на Велика Британија, која користи заеднички разузнавачки центри во Истанбул за мониторинг на потенцијалните повратници

Размената на податоци со САД и НАТО структурите е исто така од витално значење. Програмата за борба против тероризмот на НАТО обезбедува техничка и аналитичка поддршка за државите-членки и партнерите. Северна Македонија, како членка на НАТО, треба да ја зајакне својата интеграција во механизмите за споделување разузнавачки податоци, по примерот на Полска, која активно ги користи можностите што ги нуди Алијансата за следење на терористички закани преку заедничките центри за анализи.

Регионалната соработка во Западен Балкан е клучен аспект на борбата против тероризмот, бидејќи државите во регионот се соочуваат со слични предизвици поврзани со радикализацијата и повратниците. Иницијативата „Балканската рута“ на ОН има за цел да ги обедини напорите на Македонија, Србија, Косово, Албанија, Црна Гора и Босна и Херцеговина во следењето на движењето на потенцијални терористи. Преку усвојување на систем сличен на оној што го користат скандинавските држави за регионална безбедносна соработка, Западен Балкан може да создаде заедничка база на податоци и координирани стратегии.

Финансиската разузнавачка соработка е уште еден критичен елемент во спречувањето на тероризмот. Северна Македонија треба да го зајакне партнерството со Групата за финансиска акција (FATF) за следење на трансакциите поврзани со терористичкото финансирање. Земји како Белгија и Холандија веќе имаат ефективни механизми за анализа на финансиските текови кои се користат за финансирање на терористички активности, што може да послужи како модел за Македонија.

ЗАКЛУЧОК

Феноменот на странските борци и нивното враќање во матичните земји претставува еден од најголемите предизвици за современите безбедносни системи. Преку нивните мотиви, процесот на радикализација, како и мерките што државите ги преземаат за справување со нив, овој магистерски труд ја покажува потребата од стратешки решенија за националната безбедност со правилно пристапување кон овој проблем.

Република Северна Македонија, како дел од глобалните безбедносни процеси, не е имуна на заканите кои произлегуваат од повратниците од конфликтните зони на Блискиот Исток. Бројот на лица кои учествувале во воени конфликти, нивната потенцијална радикализација и можноста за ширење екстремистички идеологии во локалните заедници претставуваат сериозен ризик. Токму ризикот од нивна повторна активизација во терористички дејства ја усложнува задачата на безбедносните служби и институциите во земјата.

Во текот на истражувањето, беше утврдено дека македонската законодавна рамка е во чекор со меѓународните стандарди, но сепак постојат недостатоци во нејзината имплементација. Законите што ја санкционираат регрутацијата, финансирањето и учеството во странски воени формации даваат формална правна основа за справување со проблемот, но нивната ефективност во пракса зависи од координацијата помеѓу безбедносните агенции, судството и меѓународните партнери.

Друг предизвик претставува процесот на рехабилитација и реинтеграција на повратниците во општеството. Иако постојат строги казнени мерки кои можат да помогнат во сузбивањето на безбедносните закани, неопходни се и социјални програми кои ќе овозможат намалување на ризикот од повторна радикализација. Примерите од други држави од Западен Балкан покажуваат дека ваквиот пристап, кој вклучува безбедносни мерки, психолошка поддршка, едукација и социјална инклузија, е најефикасен во справување со проблемот.

Исто така, компаративната анализа со земјите од регионот, како што се Косово, Босна и Херцеговина, Албанија, Црна Гора и Србија, покажува дека Северна Македонија

споделува слични предизвици, но истовремено има и можност да ги адаптира најдобрите практики од овие земји. Регионалната соработка во разузнавачките операции, судските постапки и програмите за превенција на радикализација е клучен фактор за намалување на заканите од транснационалниот тероризам.

Во иднина, Република Северна Македонија треба да продолжи со зајакнување на националните безбедносни политики преку следните мерки:

- Подобрување на разузнавачките капацитети за следење и идентификација на потенцијални закани;
- Промовирање на програми за дерегулација и дерадикализација на ризични поединци;
- Зголемување на меѓународната соработка во борбата против тероризмот;
- Јакнење на судскиот систем за соодветно процесирање на случаи поврзани со тероризам;
- Воведување на нови пристапи за спречување на онлајн радикализација.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Al Jazeera. (2023). The role of foreign fighters in Middle East conflicts. Retrieved from https://www.aljazeera.com/news/
2. Albanese, J. Reichel, P. (2013). Transnational organized crime: An overvie from six continents. SAGE Publications.
3. Balkan Investigative Reporting Network (BIRN). (2022). Foreign Fighters from the Balkans: Radicalization and Reintegration. Retrieved from https://balkaninsight.com
4. BBC News. (2023). *Syria: The civil war and its aftermath.* Retrieved from https://www.bbc.com/news/world-middle-east-26116868
5. Bird, J. (2015). NATO's Role in Counter-Terrorism. Perspectives on Terrorism, 9(2).
6. Christopher, H.P. (2015)The Political Impact of the Rising Salafi Wahhabi Influence in Bosnia Herzegovina, Faculty of theVirginia, Polytechnic Institutea nd State University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts In Political Science.
7. Council of Europe. (2015). Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism (CETS No. 217). Retrieved from https://www.coe.int
8. Erlich, R. (2014). Inside Syria: The backstory of their civil war and what the world can expect. Prometheus Books.
9. European Commission. (2020). Western Balkans Counter-Terrorism Initiative Report.Brussels: European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu
10. European Parliament and Council of the European Union. (2015). Regulation (EU) 2015/847 on information accompanying transfers of funds and repealing Regulation (EC) No 1781/2006. Official Journal of the European Union, L 141, 5.6.2015, 1–18. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu
11. European Parliament and Council of the European Union. (2017). Directive (EU) 2017/541 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Decision 2005/671/JHA. Official Journal of the European Union, L 88, 31.3.2017, 6–21. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu
12. Financial Action Task Force. (2019). Terrorist Financing Risk Assessment Guidance. Paris: FATF/OECD. Retrieved from https://www.fatf-gafi.org

13. Financial Action Task Force. (2021). International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation: The FATF Recommendations. Paris: FATF/OECD. Retrieved from https://www.fatf-gafi.org
14. Global Counter-Terrorism Forum. (2018). The Hague – Marrakech Memorandum on Good Practices for a More Effective Response to the FTF Phenomenon. Retrieved from https://www.thegctf.org
15. Government of North Macedonia. (2021). National Strategy for the Prevention of Violent Extremism and Counter-Terrorism 2021-2025. Skopje: Government of North Macedonia.
16. Hafez, M.,; Mullins, C. (2015). The radicalization puzzle: A theoretical synthesis of empirical approaches to homegrown extremism. Studies in Conflict & Terrorism, 38(11), 958-975. https://doi.org/10.1080/1057610X.2015.1051375
17. Hedayah. (2025). Извештај за борците повратници од конфликтните зони. Retrieved from https://hedayah.com/app/uploads/2025/01/Izvestaj-Nexus-Hedayah-MKD.pdf
18. http://epthinktank.eu/2015/06/24/understanding-hybrid-threats
19. http://jorm.gov.mk/wpcontent/uploads/2016/03/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0
20. http://kapital.mk/keri-makedonija-e-na-linijata-na-ognot-vo-odnosite-megu-sad-i-rusija-vo-ukraina
21. http://terrorism.about.com/
22. https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/crisis-and-terrorism/radicalisation_en; Radicalisation Awareness Network (RAN), https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation _awareness_network.
23. https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/ea6e15f8-e843-486d-a760-c376531c47f4_en?filename=ran_br_a4_m10_mk.pdf
24. https://www.fbi.gov/investigate/terrorism
25. https://www.sep.gov.mk/page/?id=1117(извештај на ЕУ 2023 за напредокот на РСМ)
26. Human Rights Watch. (2023). World Report 2023: Syria. Retrieved from https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/syria
27. Institute for the Study of War. (2023). Iraq conflict overview and analysis. Retrieved from https://www.understandingwar.org/

28. International Centre for Counter-Terrorism. (2021). The Threat of Returning Foreign Fighters in the Balkans. The Hague: ICCT. Retrieved from https://icct.nl
29. Interpol (2014). CBRNE Terrorism Prevention Programme. https://www.interpol.int/Crime-areas/Terrorism/CBRNE-Terrorism-Prevention-Programme
30. Jovanovski, Zoran, ; Veljovski, Gj. (2016). The role of the militaries in fighting modern terrorism. Facta Universitatis - Law and Politics, 14(3), 480.
31. Middle East Institute. (2023). Kurdish forces in Syria and Iraq: A strategic overview. Retrieved from https://www.mei.edu/publications
32. Ministry of Internal Affairs of North Macedonia. (2019). Security Challenges and Counterterrorism Measures in North Macedonia. Skopje: Ministry of Internal Affairs.
33. Pillar, Paul R. (2014). Negotiating peace: War termination as a bargaining process. Princeton University Press, 160-167.
34. Public Diplomacy Division NATO (2006). Прирачник за НАТО. Дел I: Вовед во Алијансата: Основните безбедносни задачи на НАТО, 18-21.
35. Simeunović D. (2009), Terorizam, drugo izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
36. Simeunović, D. (2009) Terorizam. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu
37. Simeunović, D., Dolnik, A., (2013) Security Threats of Violent Islamist Extremism and Terrorism for South East Europe and Beyond. In Shaping South East Europe's Security Community for the Twenty-First Century (pp. 87–113). Palgrave Macmilla UK
38. U.S. Department of State. (2023). Country Reports on Terrorism 2023: Iraq and Levant. Retrieved from https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023/
39. UN (2004). Security Council: Resolution 1540 (2004), 28.04.2004 г.
40. UN (2014), Counter-Terrorism Implementation Task Force. http://www.un.org/en/terrorism/ctitf/workinggroups.shtml
41. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2023). Syria Emergency: Refugee crisis in numbers. Retrieved from https://www.unhcr.org/syria-emergency
42. United Nations Office on Drugs and Crime. (2012). The Use of the Internet for Terrorist Purposes. United Nations. Retrieved from https://www.unodc.org

43. United Nations Office on Drugs and Crime. (2019). Foreign terrorist fighters: Manual for judicial training institutes from South Eastern Europe (Updated edition). Vienna: United Nations.
44. United Nations Security Council. (2014). Resolution 2178 (2014) [on threats to international peace and security caused by foreign terrorist fighters]. United Nations. Retrieved from https://undocs.org/S/RES/2178(2014)
45. United Nations Security Council. (2014). Resolution 2178 (2014) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. United Nations. Retrieved from https://www.un.org/securitycouncil/resolutions
46. United Nations Security Council. (2017). Resolution 2396 (2017) [on returning and relocating foreign terrorist fighters]. United Nations. Retrieved from https://undocs.org/S/RES/2396(2017)
47. United Nations Security Council. (2017). Resolution 2396 (2017) on returning and relocating foreign terrorist fighters. United Nations. Retrieved from https://www.un.org/securitycouncil/resolutions
48. Андонов, О. и Георгиев, Т. (2020). Безбедност или сигурност - современа дилема на општествениот пристап. Во Зборник научни трудови меѓународна научна конференција „Широката сигурност" том 1 Противодејствие срешу престапноста и тероризма. Воена сигурност, 4(1), стр. 5-12. ISSN ISBN: 978-619-7383-17-1.
49. Арнаудовски, Љ. (2014). Судските реформи и остварувањето на главната цел: унапредување и заштита на човековите права. МАНУ.
50. Арсовска, Е. (2017). Кривично правни, криминолошки и криминалистички карактеристики на кривичното дело тешка кражба - со посебен осврт врз провалите во каси (Магистерски труд). Универзитет Гоце Делчев – Штип, Правен факултет.
51. Бабановски, (2002)- ОНА – Терористичка паравојска во Република Македонија, Веда, Скопје година;
52. Бабановски, И. (2014), Новинари и репортери како шпиони, том 1 и 2, Академски Печат,Скопје,
53. Батковски Т. (2008), Разузнувачка, безбедносна, контраразузнавачка тактика, Јофискен, Скопје

54. Бачановиќ, О.; Христовски, Б. (2018). Дерадикализација на „странски борци” како дел од процесот на ресоцијализација во казнено поправните установи Во Република Македонија. Во Безбедност, регионална соработка и реформи, Косово и Македонија. Фондација Конрад Аденауер во Република Косово, Факултет за безбедност Скопје, ААБ Универзитет – Приштина.
55. Бузан, Б. (2010). Луѓе, држави и страв. Скопје: Академски печат.
56. Витал, Д. (2009). Опстанокот на малите држави. Скопје: Табернакул.
57. Галијашевиќ, Џ. (2017) Епитаф за Босну-Босна после Алије и Бин Ладена, Београд:
58. Гаћиновић, Р. (2005) Тероризам. Београд: Драслар.
59. Грижев,А.(2014) Идеологија на вахабизмот и традиционалното практикување на исламот во Република Македонија, докторска дисертација,Скопје.
60. Живаљевић, Д., Југовић, А., (2014) Тероризам као безбедносни проблем и друштвена девијација, Наука, безбедност, полиција, 19(1): 85 – 96.
61. Закон за безбедност и разузнавање, Членови 22-28, Службен гласник на Република Србија, бр. 50/2016.
62. Закон за државна безбедност, Членови 45-52, Службен весник на БиХ, бр. 75/2014.
63. Закон за електронски комуникации, Службен весник на Република Северна Македонија, бр. 39/2014.
64. Закон за електронски комуникации, Членови 18-22, Службен весник на Црна Гора, бр. 45/2016.
65. Закон за меѓународна безбедносна соработка, Членови 30-37, Службен гласник на Република Србија, бр. 98/2018.
66. Закон за меѓународна безбедносна соработка, Членови 32-38, Службен весник на Република Албанија, бр. 47/2019.
67. Закон за меѓународна безбедносна соработка, Членови 60-67, Службен весник на БиХ, бр. 13/2019.
68. Закон за меѓународна соработка во борбата против тероризмот, Членови 31-35, Службен весник на Република Косово, бр. 04/L-201/2016.
69. Закон за национална безбедност, Службен весник на Република Северна Македонија, бр. 52/2010.

70. Закон за национална безбедност, Членови 20-27, Службен весник на Република Албанија, бр. 110/2015.
71. Закон за национална безбедност, Членови 25-30, Службен весник на Црна Гора, бр. 17/2015.
72. Закон за радикализација и ресоцијализација на повратници, Членови 5-10, Службен весник на Република Косово, бр. 07/L-105/2018.
73. Закон за спречување на перење пари и финансирање на тероризам, Службен весник на Република Северна Македонија, бр. 120/2018.
74. Закон за спречување на финансирање на тероризам, Членови 10-15, Службен весник на Црна Гора, бр. 25/2014.
75. Закон за спречување на финансирање на тероризам, Членови 110-115, Службен весник на БиХ, бр. 48/2017.
76. Закон за спречување на финансирање на тероризам, Членови 11-15, Службен весник на Република Косово, бр. 05/L-096/2018.
77. Закон за спречување на финансирање на тероризам, Членови 11-16, Службен весник на Република Албанија, бр. 32/2016.
78. Закон за спречување на финансирање на тероризам, Членови 11-17, Службен гласник на Република Србија, бр. 29/2013.
79. Исмаили, А. Ј. (2024). Учесници во странска војска, полиција, паравоени или параполициски формации и безбедносната состојба во Република Северна Македонија (Докторска дисертација). Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Факултет за безбедност – Скопје.
80. Кривичен законик на Албанија, Член 230/a, Службен весник на Република Албанија, бр. 789/2017.
81. Кривичен законик на Босна и Херцеговина, Член 162b, Службен весник на БиХ, бр. 22/2015.
82. Кривичен законик на Република Косово, Член 134, Службен весник на Република Косово, бр. 06/L-074/2019.
83. Кривичен законик на Република Северна Македонија, Член 394-г, Службен весник на Република Северна Македонија, бр. 37/1996, изменет 2021.

84. Кривичен законик на Србија, Член 386а, Службен гласник на Република Србија, бр. 85/2005, изменет 2020.
85. Кривичен законик на Црна Гора, Член 449, Службен весник на Црна Гора, бр. 40/2013, изменет 2020.
86. Лазарески, Д. А. (2015)Исламски фундаменталистички верски групи и движења и нивно инволволвирање во организација и извршување на терористички акти,магистерски труд, Факултет за безбедност, Скопје
87. Мијалковић, С., Бајагић, М., (2012) Организовани криминал и тероризам, КПА, Земун
88. Селими,К. Стојковски,Ф. „Напорите на Р. Македонија во спротивставувањето на насилниот екстремизам – поглед на граѓанското општество“, достапно на: https://www.analyticamk.org/images/Files/ extremisim-mk-updated-FINAL-UPDATED-web_b30f9.pdf
89. Совет на Европа. (2018). Водич кон член 8 од Европската конвенција за човекови права. Совет на Европа.
90. Стајић, Љ.(2016)Основи безбедности, Београд: Полицијска академија.
91. Суботић, М. (2015) Екстремизам под окриљем религије, Исламистички екстремизам на примерима
92. https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023/north-macedonia/
93. https://hedayah.com/ftf-northmacedonia/
94. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2024-000132_EN.html
95. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/terrorism/sr/cfi-gs-impact/2022-10-19/CFI-North-Macedonia-Promotion-and-protection-of-human-rights-and-fundemental-freedoms.pdf
96. https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-579080-Foreign-fighters-rev-FINAL.pdf
97. https://www.gcerf.org/wp-content/uploads/2015/12/GCERF-RNA-Western-Balkans-final.pdf
98. https://extremism.gwu.edu/western-balkans-repatriation-trends-considerations
99. https://www.gcerf.org/north-macedonia/

100. https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/timeline-the-eu-s-response-to-terrorism/
101. https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2022/north-macedonia/
102. https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-548980-Foreign-fighters-FINAL.pdf
103. https://hope-radproject.org/wp-content/uploads/2022/09/JCIC2018-04_KajaPrislan_PreventingRadicalisationInTheWesternBalkans.pdf
104. https://international-review.icrc.org/articles/unfolding-the-case-of-returnees-eu-and-member-states-return-of-foreign-fighters-916
105. https://apcz.umk.pl/DP/article/download/39541/33676/100650
106. https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs5746/files/Challenges%20Posed%20by%20Returning%20Foreign%20Fighters.pdf
107. https://www.gcerf.org/wp-content/uploads/2015/12/Civil-Societys-Approach-to-RR-in-the-Western-Balkans.pdf
108. https://www.unodc.org/unodc/en/terrorism/expertise/foreign-terrorist-fighters.html
109. https://ctc.westpoint.edu/western-balkans